

DRUŽBOSLOVJE

3. DEL

Učbenik za družboslovje v srednjih poklicnih šolah

DRUŽBOSLOVJE, 3. del

Učbenik za družboslovje v srednjih poklicnih šolah

Avtorja: mag. Pavla Karba, Milivoj Stankovič
Recenzenti: dr. Marina Tavčar Krajnc, Franci Grlica, Renato Flis
Ilustrator: Adriano Janežič
Urednik: Milivoj Stankovič
Lektor: Tine Logar
Slikovno gradivo: arhiv MKZ, Shutterstock

© Mladinska knjiga Založba, d. d., Ljubljana, 2022

Izdala in založila: Mladinska knjiga Založba, d. d., Ljubljana, 2024
Za založbo: Simona Mele
Glavna urednica: Alenka Kepic Mohar

Oprema, oblikovanje in prelom: Peter Svetek
Tehnična ureditev: Katarina Macura
Natisnjeno v Indiji.

Naklada: 500 izvodov
1. ponatis

Dodatno gradivo tudi na izobraževalnem portalu www.iucbenikimk.si, do katerega dostopate prek vstopne strani esola.mladinska-knjiga.si

Vse informacije o knjigah Mladinske knjige Založbe lahko dobite tudi na spletnih straneh: www.mladinska-knjiga.si in www.emka.si

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

91(075.3)
94(075.3)
3(075.3)

DRUŽBOSLOVJE : učbenik za družboslovje v srednjih poklicnih šolah. - 1. ponatis. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2024

ISBN 978-961-01-5987-2 (zv. 3)
COBISS.SI-ID 177153283

Strokovni svet Republike Slovenije za splošno izobraževanje je na svoji 221. seji dne 16. 6. 2022 na podlagi 25. člena Zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (UL RS, št. 16/07-UPB5, 36/08, 58/09, 64/09-popr., 20/11, 40/12-ZUJF, 57/12-ZPCP-2D, 2/15 - Odl. US: U-I-269/12-24, 47/15, 46/16, 49/16-popr. in 25/17-ZVaj) ter 14. in 15. člena Pravilnika o potrjevanju učbenikov (UL RS, 2015 in 27/2017) – sprejel sklep št. **013-2/2022/62** o potrditvi učbenika **Družboslovje, 3. deli**, avtorjev Sonje Bregar Mazzini, Pavle Karbe, Petre Štampfl, Blaža Repeta, Milivoja Stankoviča in Jerneja Zupančiča za pouk družboslovja v srednjih poklicnih šolah. Avtorja 3. dela sta Pavla Karba in Milivoj Stankovič.

Vse pravice pridržane. Brez pisnega dovoljenja Založbe je prepovedano reproduciranje, distribuiranje, javna priobčitev, predelava ali druga uporaba avtorskega dela in njegovih delov v kakršnem koli obsegu ali postopku, hkrati s fotokopiranjem, tiskanjem ali shranitvijo v elektronski obliki, v okviru določil Zakona o avtorski in sorodnih pravicah.

Pavla Karba, Milivoj Stankovič

DRUŽBOSLOVJE

3. del

Učbenik za družboslovje
v srednjih poklicnih šolah

Mladinska knjiga

VSEBINA

1. ŽIVLJENJE V SKUPNOSTI	6
SOCIALIZACIJA, DRUŽBENE VLOGE IN IDENTITETE	7
• PROCES IN DEJAVNIKI SOCIALIZACIJE	7
• DRUŽBENE VLOGE	15
• IDENTITETA POSAMEZNIKA/POSAMEZNICE IN SKUPNOSTI	16
VREDNOTE, DRUŽBENA PRAVILA, SANKCIJE IN NADZOR	17
• VREDNOTE KOT KAŽIPOT	17
• NEFORMALNA IN FORMALNA DRUŽBENA PRAVILA IN NORME	21
KULTURA	26
• KULTURA, KULTURNA RAZNOLIKOST IN MEDKULTURNI ODNOSI	26
RELIGIJA IN FUNKCIJE RELIGIJE	31
• VERSKA NESTRPNOST	32
NASTAJANJE NARODOV V EVROPI	35
2. NEENAKOSTI V SODOBNIH DRUŽBAH	39
DRUŽBENA NEENAKOST, DRUŽBENI STATUS IN DRUŽBENA SLOJEVITOST (STRATIFIKACIJA)	40
• DRUŽBENA NEENAKOST IN DRUŽBENI STATUS – KAJ JU DOLOČA – TER DRUŽBENA SLOJEVITOST	40
• OBLIKE DRUŽBENE NEENAKOSTI V SODOBNIH DRUŽBAH: PO MATERIALNEM STANJU – REVŠČINA	43
• OBLIKE DRUŽBENE NEENAKOSTI V SODOBNIH DRUŽBAH: PO SPOLU	47
• OBLIKE DRUŽBENE NEENAKOSTI V SODOBNIH DRUŽBAH: PO STAROSTI	50
• OBLIKE DRUŽBENE NEENAKOSTI V SODOBNIH DRUŽBAH: PO ETNIČNI PRIPADNOSTI	52
3. SODOBNE DEMOKRATIČNE DRUŽBE OZ. DRŽAVE TER GLOBALIZACIJA	54
SODOBNA DEMOKRATIČNA IN NEDEMOKRATIČNA DRŽAVA	55
• ZNAČILNOSTI SODOBNIH DEMOKRACIJ	55
GLOBALIZACIJA	60
• GLOBALIZACIJA KOT SVETOVNI PROTISLOVNI PROCES	60

UČBENIKU NA POT

»Nagnjeni smo k presojanju uspeha glede na višino naših plač ali velikost naših avtomobilov, ne pa glede na kakovost naših dejanj in odnosa do drugih.« (Martin Luther King)

V katerem času ali svetu bi morali živeti, da bi veljalo: »Nagnjeni smo k presojanju uspeha glede na kakovost naših dejanj in odnosa do drugih, ne pa glede na višino naših plač ali velikost naših avtomobilov.«? Jutrišnjem? Utopičnem? Mogoče pa v sedanjem, z nekoliko drugačnim odnosom do sebe, drugih, sveta, s samopreverjanjem o tem, kaj si želimo, kam hitimo in kaj v resnici šteje. Snovalci tega učbenika v to verjamemo. Zato smo se ustvarjanja učbenika **Družboslovje**, ki je pred vami, lotili z usmeritvijo ponuditi zanimivo, slikovito, jasno in preprosto, a še vedno strokovno razlago o bistvu družbe in družbenih odnosov. Ob likovni, glasbeni, pesniški in ostalih kulturah tvori celoto, ki ji pravimo naša kultura. Učbenik odlikuje izviren in v srednješolski državljanski kulturi edinstven didaktičen koncept, ki upošteva in poudarja razvojne zmožnosti dijakove percepcije in metakognitivne procese. To se izraža v jasni in premišljeni strukturi učbenika, ki vključuje aktivno delo z izzivi in dejavnostmi ter spodbuja kritično razmišljanje in samoregulacijsko učenje.

Vsebina je razdeljena na tri **učne sklope** 1. Uvod v učni sklop je tridelen: z duhovito **stripovsko ilustracijo** 2 dijaka pritegnemo k razmisleku o temi poglavja; sledita napoved učnih ciljev v rubriki **Spoznal/-a bom** 3, in **preverjanje dijakovega predznanja** 4. Učni cilji izhajajo iz najnovejšega kataloga znanja. Rdeča nit učbenika je osnovno **razlagalno besedilo** 5. To podaja toliko razlage, kot je potrebno, da dijaki po induktivni ali deduktivni poti ob skicah, ilustracijah, fotografijah, shemah in drugem **slikovnem gradivu** 6 osvojijo snov in razumejo strokovne izraze. Pomembni pojmi so posebej poudarjeni. Jedrno razlagalno besedilo nadgrajuje rubrika **Izziv** 7, ki je namenjena utrjevanju snovi in uporabi znanja v novih okoliščinah, hkrati pa dijake usmerja h kritičnemu premisleku. V rubriki **Dejavnost** 8 je posebna pozornost namenjena razvoju splošnih znanj, dijaki pa so v njej spodbujeni k razvoju dodatnih spretnosti in znanj v stvarnem okolju. Rubrika **Za radovedne** 9 je namenjena ohranjanju dijaške radovednosti, ki črpa iz opazovanja dinamičnega sveta.

1. ŽIVLJENJE V SKUPNOSTI

1 Naslov učnega sklopa

2 Ilustracija

3 Spoznal/-a bom

4 Preverjanje predznanja

7 Izziv

9 Za radovedne

SPOZNAL/-A BOM

- kaj je kultura in nastanek pluralnih kultur;
- značilnosti medkulturnih odnosov;
- pomen kulture za državo oz. državljanstvo v sodobni družbi.

KULTURA

PREVERJANJE PREDZANJA

1. Razmisli, katera področja človekove dejavnosti zaobsejajo kultura.

2. Je kultura enopomenski pojem? Kako jo lahko razumemo, opredelimo, razložimo?

3. V kakšnih povezavah ti uporabljaš ta pojem?

KULTURA, KULTURNA RAZNOLIKOST IN MEDIKULTURNI ODNOSI

Pojem kulture uporabljamo v različnih pomenih in kontekstih, npr. v umetnosti, pri oblikovanju, gradnji objektov, odločevanju zornih, prehranjevanju, poslovanju ipd. V sociologiji in drugih družbenih vedah ima pojem kultura veliko širši pomen (med vedami obstajajo različne in sporedne kulture). Posplošno pa s kulturo razumemo vse človekove materiale in duhovne stvaritve: vrednote, norme, jezik. Pa tudi moralno presojanje, ideje, navade, pravila, razlage sveta in človeka, umetnost, običaje ter navade. Razumevanje teh vrednot oz. stvaritev (kulturna dediščina) se prenasa iz generacije v generacijo in se zaradi nagraženejših dogodkov in procesov spreminja. Tako npr. nekoli tisočletja zaščitene območja, Matere same, kulture so nekoli zanikane itd.

Še pred »medanimi« so bili razlogi za spoznavanje različnih kultur ter njihovo (ne)medsejstvo v lastne kulturne vzorce skozi razvoj pomorskega prometa in trgovine, kolonialna osvajanja

PREVERJANJE PREDZANJA

Preberi spodnji zapis. S silvo barvo so označeni nekateri izpostavljeni pojmi. Poišči tiste, ki so nu razvoj posameznika v člane družbe. Svoje odčitave utemelji.

Deklica Anne je osem let živela v zaklepani dvoranici. Privržana je bila za vse človeške stike, razen ki so bili nujno potrebni za hranjenje. Deklica ni znala govoriti. Deklica je imela pokojno hrojo, ni obklo nekaterih (skrajnih) pravicov, npr. lažljanja. Do njene »zaposelnosti« ni prišlo zaradi kakšne težave družine »pradobitke«, ampak zaradi življenja v osami, torej brez stikov s ljudmi. Kljub učenju človek govornice in drugih družbenih veščin je bil njen napredek počasen. Dve leti potem, ko so jo razšli, je u

ZA RADVEDNE

- Pri Masajih moči ni četa ne jeste skupaj, ker je to nekulturno.
- V nekaterih predelih sveta jedo sosed na levi in z desne, kar je to kulturno.
- V večini afriških domov nikoli ni zaprek brez skodelce čaja, kave ali kofeja.
- V ZDA je tipični zajek sestavljen iz 32, mišica, očvrtih jajc s slanino in lososa.
- Kaj pa vsebuje slovenski tradicionalni zajek?

IZZIV

in salive (v novi svet, po drugi svetovni vojni pa po vsem svetu). V »sedenosti« pa so razlogi za selitve iz Azije in Afrike v Evropo ter po Evropi velika mobilnost ljudi, globalizacija sveta, vojne, revščina in podobne spremembe. Tako so sklozi čas na vseh celinah nastala kulturno raznolika (plurarna) družba. Tudi Slovenija je kulturno raznolika družba, saj živijo na njenem ozemlju tudi pripadniki drugih kultur/družb (narodov), npr. Srbi, Hrvati, Bošnjaki, Madžari, Italijani, Romi, Albanci. Prva tako veliko Slovencev živi v sosednjih državah in po vseh celinah sveta.

DEJAVNOST

Razišči, od kod so begunci, ki si so k nam približali po letu 2015. Ali je v vašem razredu kak begunec ali migrant? Od kod je prišel? Zakaj so se z družino preselili? Kako se počuti v njej domačin?

H kulturi uveljavimo tudi naš odnos do naravnega okolja.

Razlagalno besedilo 5

Dejavnost 8

Slikovno gradivo 6

1. ŽIVLJENJE V SKUPNOSTI

PREVERJANJE PREDZNANJA

Spodnji zapis o dvijih otrocih je namenjen ponovitvi temeljnih pojmov o vlogi socializacije pri oblikovanju človekovih zmožnosti. Tovrstnih preučениh primerov ni veliko, zato je v znanosti v zvezi z njimi izraženih tudi precej dvomov. Preberi zapis. S sivo barvo so označeni nekateri izpostavljeni pojmi. Poišči tiste, ki so nujni za razvoj posameznika v člana družbe. Svoje odločitve utemelji.

Deklica Anne je osem let živela v zaklenjeni drvarnici. Prikrajšana je bila za vse človeške stike, razen tiste, ki so bili nujno potrebni za hranjenje. Deklica ni znala govoriti, ni zmogla pokončne hoje, ni obvladala nekaterih telesnih procesov, npr. izločanja. Do njene »zaostalosti« ni prišlo zaradi kakšne telesne ali duševne »prizadetosti«, ampak zaradi življenja v osami, torej brez stikov z ljudmi. Kljub učenju človeške govornice in drugih družbenih veščin je bil njen napredek počasen. Dve leti potem, ko so jo našli, je umrla.

(Prirejeno po: Mirjam Počkar: Družboslovje. Državlјanska kultura. Učbenik za nižje poklicno, srednje poklicno, poklicno-tehniško in srednje tehniško oz. strokovno izobraževanje. Ljubljana. Mladinska knjiga, 2010, str. 22)

SOCIALIZACIJA, DRUŽBENE VLOGE IN IDENTITETE

PROCES IN DEJAVNIKI SOCIALIZACIJE

Vključevanju v družbo, sprejemanju njenih pravil, vrednot in kulture ob hkratnem grajenju družbe, pravimo **socializacija**. Poteka **celotno človekovo življenje**. In le z njo:

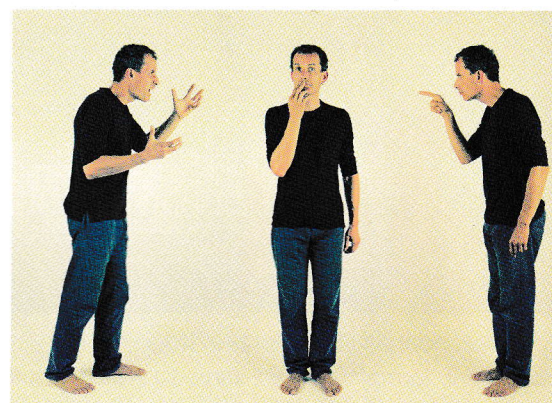
- Si človek lahko razvije človeške lastnosti, ki so mu biološko dane le kot možnosti (pokončna hoja, govor, mišljenje, vrednotenje itd.).
- Se nauči prevzemati in opravljati vloge, značilne za določeno družbo (roditelj, član/članica društva oz. politične stranke, verske skupnosti itd.). Nauči se tudi, kako se aktivno vključiti v družbo.
- Si razvije socialne identitete (prepletanje samozaznave in zaznave drugih, npr. kdo sem, kaj sem, kakšno je moje poslanstvo, kako me vidijo drugi in kako jaz vidim njih itd.). Ob tem si razvije tudi individualnost (lastnost izražanja, reševanja, čustvovanja ipd.).

Socializacija je sicer dvosmerni, obojestranski proces vplivanja, v njem pa je praviloma družba kot dejavnik močnejša od posameznika. Socializacija ni pomembna le za oblikovanje posameznika, temveč je nujna za obnavljanje družbe, torej za obstoj družbe kot celote. Zato mora vsaka družba poskrbeti, da bodo ravnanja posameznikov/posameznic, njihove vrednote, cilji, potrebe, znanja, spretnosti, načini obnašanja, stališča itd. ustrezali njenim potrebam oz. skupnemu dobremu. **Družba pričakuje**, da se v procesu socializacije naučimo obnašati na način, ki se v danem družbenem okolju šteje za ustreznega. Zato so za učinkovito sporazumevanje med ljudmi potrebna določena pravila in vloge (več o tem v nadaljevanju).

Zaželeno je, da si posameznik/posameznica v procesu socializacije razvije **socialne veščine** – zmožnost uspešnega sodelovanja in opravljanja določenih nalog (empatija in pripravljenost pomagati, komunikacija, odločnost, optimizem, samozavedanje, spoštovanje drugih itd.) – in **čustvene veščine** (prepoznavanje, izražanje, obvladovanje čustev itd.).

Proces socializacije je pomemben tako za posameznika kot za družbo. Ta proces se v različnih življenjskih obdobjih – obdobje predšolskega otroka, obdobje šolanja, zaposlitve, upokojitve; prehoda samskega življenja v partnersko skupnost ipd. – spreminja. Kateri pa so pglavni dejavniki socializacije, ki vplivajo na proces socializacije? Kaj najbolj vpliva na socializiranje posameznika? Dejavnikov, ki vplivajo in delujejo na vsakega človeka, je več, mi se bomo omejili le na nekatere, predvsem tiste, ki vplivajo na primarno in sekundarno socializacijo.

- kaj je socializacija ter kakšen pomen ima za posameznika in za družbo;
- funkcije družine in oblike družin;
- vpliv sodobnih medijev na posameznika;
- dejavnike socializacije v sodobni družbi;
- družbene vloge, ki jih igramo ljudje, ter konflikte med vlogami in znotraj njih;
- identiteto ter razloge za konflikte med identitetami v večnacionalni skupnosti.

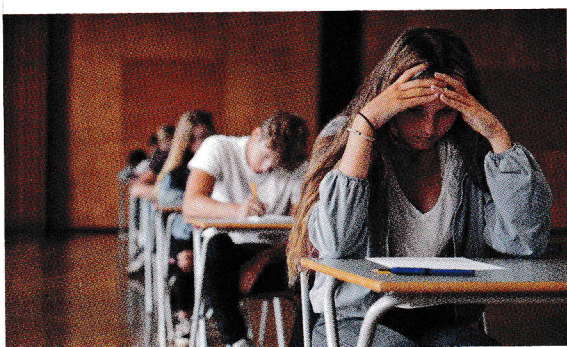
Družba pričakuje, da si razvijemo čustvene veščine in da se obnašamo kot čustveno zrela osebnost.

Vsak človek se od rojstva vključuje v družbo, v katero se rodi, sprejema njeno kulturo in jo spreminja, se do neke mere prilagaja in se oblikuje kot osebnost.

V družinah največkrat prevladujejo tesni ter topli, ljubeči oz. zaupljivi odnosi, spoštovanje itd. Ne tako redke pa so družine z neljubečimi, napetimi in celo nasilnimi odnosi. Take so lahko npr. izrazito patriarhalne družine ali družine, v katerih prevladuje nasilje.

V sekundarnih skupinah prevladujejo neosebni, formalni odnosi, zanje so značilni posebni interesi in cilji itd.

IZZIV

Katera opisa **najbolje** opisujeta proces socializacije?

1. Socializacija je proces sprejemanja in prevzemanja vrednot, pravil in kulture socialne skupine, v kateri živi posameznik.
2. Socializacija je proces razvijanja telesnih lastnosti posameznika.
3. Socializacija je proces sprejemanja in prevzemanja jezikovnih pravil družbe.
4. Socializacija je proces razvijanja socialnih in čustvenih veščin.

1. Na primarno socializacijo vplivajo predvsem družina in vrstniške skupine ter skupine prijateljev (praviloma gre za manjše število članov oz. članic).
2. Na sekundarno socializacijo vplivajo predvsem šola, mediji, delovna okolja (podjetja), interesne skupine, društva, klubi, politične stranke, verske skupine, poklicna združenja, etnične skupine itd.

Družina

Primerov otrok, kot je bila deklica Anne (predstavljena v začetku učne teme), je bilo več in pričajo o pomenu **primarne socializacije**, ki se začne v družini. Družina je za večino ljudi **prva** (primarna) **družbena skupina**, v kateri otroci pridobivajo prve izkušnje z drugimi ljudmi. Moč teh izkušenj je velika prav zato, ker so prve in ker je otrok čustveno povezan z drugimi družinskimi člani in članicami. Najprej se od njih uči s posnemanjem. Otrok posnema ravnanja in odnose odraslih članov družine med seboj (staršev med seboj, staršev do otroka, do drugih ljudi). Zato je pomembno, da so med člani ljubeči, zaupljivi in spoštljivi odnosi. Vendar vedno ni tako. Mnogokrat je v družinah prisotno tudi nasilje: fizično, materialno, spolno in psihično. Ljudje odraščamo in se socializiramo v različnih družinah in tudi v različnih družbah. To lahko vpliva na različnost pridobljenih izkušenj, s tem pa tudi na različnost osebnostnega razvoja mladostnikov. Prav tako lahko vpliva na njihove vrednote in na odnos do sebe (samopodoba) in drugih ljudi. Skozi odraščanje v družini se oblikuje tudi pogled na svet. Starši oz. odrasli praviloma postavljajo otrokom meje in pravila dovoljenega in sprejemljivega obnašanja in ravnanja. Od njih tudi zahtevajo odgovornost. S tem pomagajo otroku izgrajevati socialno identiteto.

V sodobnih – kot tudi v preteklih – družbah obstajajo in so obstajali različni tipi družin, različni odnosi med člani družine in zato tudi različne funkcije družine.

Tipi družin

V sodobnih družbah je značilna **raznolikost** oz. **pluralnost družin**, za opredelitev družine se uporabljajo različni kriteriji. Kultura posamezne družbe prav tako pomembno vpliva na družinsko življenje in tudi na tipologijo družin.

Če upoštevamo število članov družine, obstajajo:

- **jedrna** oz. **nuklearna** družina (dvogeneracijska: starši in otroci, biološki ali posvojeni);
- **razširjena družina** (jedrna družina, ki sobiva z drugimi sorodniki, lahko iz iste generacije – horizontalno razširjena – ali pa iz več generacij – vertikalno razširjena);
- **velika družina** (več jedrnih družin, ki živijo v skupnem gospodinjstvu).

Leta 1992 se je oblikovala nekoliko drugačna tipologija, morda primernejša za sodobne družbe (sociolog Ken Browne):

- **jedrna dvogeneracijska družina** (starši in otroci);
- **enostarševska družina** (eden od staršev in otroci);
- **klasična razširjena družina** (večsorodstveno povezanih jedrnih družin, strnjena lokacija bivanja in močna povezanost);
- **modificirana razširjena družina** (jedrna družina, ki živi ločeno, vendar je tesno povezana z drugimi iz sorodstva);
- **reorganizirana družina** (ponovno vzpostavljena, eden od staršev ima biološko starševsko vlogo, drugi socialno).

Razširjena družina

Tipologija Organizacije združenih narodov (OZN, 90. leta 20. stoletja):

- **jedrna družina** (dvostarševska, enostarševska, posvojiteljska);
- **razširjena družina** (tri- ali večgeneracijska, sorodniška in poligamna);
- **reorganizirana družina** (v ožjem smislu dopolnjena po razvezi ali smrti enega od staršev, komunska, družina istospolnih partnerjev).

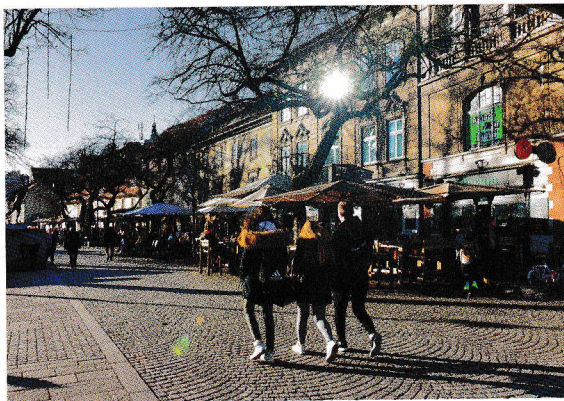
Nuklearna družina

Temeljne funkcije družine v sodobnih družbah:

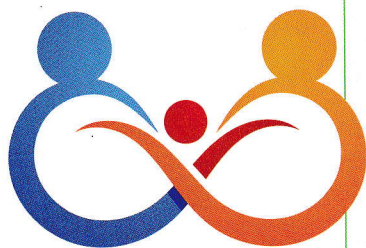
- biološka reprodukcija (nadzor spolnosti, rojevanje otrok);
- socializacija (prenos temeljnih vrednot družbe, opolnomočenje otrok za aktivno vključevanje v družbo);
- čustvena stabilizacija (relativno trajna povezanost med družinskimi člani, medsebojna podpora);
- ekonomska funkcija (družina ustvarja in troši materialne dobrine).

Razlikovanje družin v tradicionalnih in modernih družbah

Tradicionalne družbe	Moderne družbe
Družine delujejo kot proizvodne in potrošne skupnosti.	Ohranjena je predvsem funkcija skupne potrošnje.
Družina je najpomembnejši dejavnik socializacije v tradicionalni družbi. V nekaterih je celo edini.	Eden od pomembnih dejavnikov socializacije.
Družina je najpomembnejši dejavnik socialnega statusa posameznika (prirojeni status).	Zmanjšan je vpliv družine na socialni status, čeprav ostaja pomemben (pridobljeni status).
Prevladuje avtoritarna vzgoja – podrejanje otrok volji staršev.	Demokratična, bolj permissivna vzgoja – vključuje dialog in upoštovanje volje otrok.
Podrejenost moški središčni vlogi – asimetričnost (patriarhalnost).	Enakopravnost partnerskih vlog – simetričnost.

V raziskavi o slovenski mladini 2018–2019
85 % mladih sporoča, da se s starši
razumejo, da so z življenjem v družini
zadovoljni.

DEJAVNOST

Razišči, kateri tipi družine so prisotni
v tvojem okolju (ulici, vasi, kraju ipd.).
Ugotovitve si izmenjajte s sošolci/so-
šolkami.

Vse do zdaj omenjeno vpliva na različnost izkušenj, ki jih kot otroci ali mladostniki/mladostnice pridobimo v družini. Toda čeprav je družina pomemben dejavnik socializacije, v sodobnem svetu samo delno pripravi posameznika/-co na poznejše družbene vloge. Razlogi za to so različni in prepleteni. Gre za (pre)zaposlenost staršev zunaj doma, zaradi česar z otroki preživijo manj časa, hkrati pa za delovanje različnih drugih zunanjih vplivov. Med temi še posebej izstopajo mediji. Zaradi množične izpostavljenosti socialnim (družbenim) omrežjem, internetu in televiziji otroci in mladostniki ne prevzamejo avtomatično vedenjskih vzorcev svojih staršev (kot je to veljalo za pretekle generacije).

IZZIV

1. V besedilu pesmi o družini prepoznavaj in razloži značilnosti in pomen primarne socializacije v družini.

O družini

Hvala ti,
ker me učiš, kaj je prav in kaj ne,
ker spodbujaš moje načrte in moje sanje,
ker mi praviš, naj me nič ne ustavi,
ker mi kažeš, da se zlovolja z nasmehom odpravi,
ker mi zagotavljaš, da sem dragocen,
ker ob tebi spoznavam ljubezni pomen,
ker mi brišeš solze žalosti,
ker me pomiriš, ko me kaj razjezi ...

(Prirejeno po: James Malinchak: Kurja juhica za najstniško dušo. Mirjam Počkar: Družboslovje. Državlјanska kultura. Učbenik za nižje poklicno, srednje poklicno, poklicno-tehniško in srednje tehniško oz. strokovno izobraževanje. Ljubljana. Mladinska knjiga, 2010, str. 22)

2. Naštej nekaj funkcij družine.
3. Naštej tipe družin in jih predstavi (kdo so člani, kako so porazdeljene vloge, kakšni so odnosi med člani ...).
4. Katere posebnosti ima reorganizirana družina?

Vrstniške skupine

Druženje mladih z njihovimi vrstniki jim omogoča pridobivanje pomembnih socialnih izkušenj: uveljavljanje brez zaščite odraslih, reševanje osebnih težav v medsebojnem zaupanju (tolažba ob neuspehu), vzpostavljanje solidarnosti, primerjavo različnih stališč, vrednot in odnosov, dviga samozavesti itd. Ob tem pomembno vpliva na oblikovanje stališč v zvezi z nekaterimi vprašanji, kot so preživljanje prostega časa, potrošniški okus, spolnost itd. Predstavlja pa tudi možnost medsebojne pomoči, npr. pri učenju, reševa-

nju denarnih težav, izbiri oblačil, in s tem podpore pri osamosvajanju. Skupine lahko predstavljajo posebno subkulturno okolje, ki mu dajejo močan pečat različni glasbeni in likovni slogi (npr. rap, punk, rave, grafitarstvo), spletna socialna omrežja itd.

Raziskava o slovenski mladini 2018–2019* je pokazala, da mladim izbira prijateljev ali prijateljic različnih družbenih statusov, veroizpovedi, jezikovnih ozadij in etničnih pripadnosti ne predstavlja ovire. To je spodbudno, saj kaže na preseganje stereotipov in predsodkov do ljudi, ki so drugačni od nas. Omenjena raziskava je mnenjska, kar pomeni, da ni nujno, da mladi, ki so odgovarjali, v resnici tudi tako ravnajo.

Skupine vrstnikov so zelo različne. Lahko so zelo **ohlapne**, pri čemer gre za zbiranje npr. na določenih (javnih) prostorih (igrišče, park, območje okoli šole itd.) brez vnaprej določene skupne dejavnosti. Skupine so lahko tudi **interesne** – tu gre za zadovoljevanje čisto določenega interesa oz. za skupne dejavnosti (npr. igranje nogometa ali košarke na javno dostopnem igrišču, družabnih iger prek spleta, nudenje prostovoljne pomoči itd.). Med tovrstne skupine spadajo tudi mladostniške prestopniške združbe (npr. požiganje smetnjakov, napadi na šibkejša vrstnike, izsiljevanje itd.).

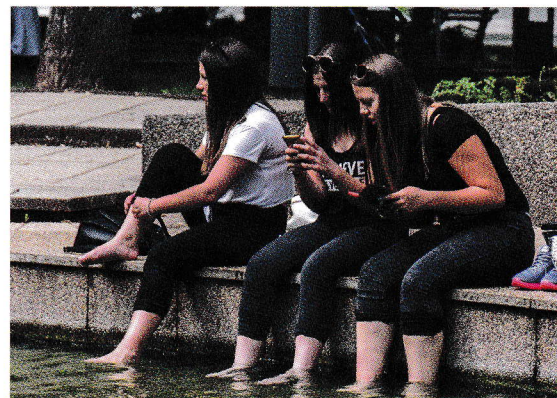
Vključenost v vrstniške skupine ni stalna. Mladi se vrstniškim skupinam priključujejo, iz njih izstopajo ali pa so iz njih izključeni. To je povezano z zadovoljevanjem njihovih potreb, interesov in počutja, seveda pa tudi od skupine. V skupinah namreč prihaja tudi do neujemanja med pripadniki, občasno tudi do nasilja (verbalnega, psihičnega, fizičnega).

Šola

Z vpeljavo obveznega šolanja v 18. in 19. stoletju v Evropi je šola postala eno od temeljnih okolij socializacije za večino ljudi. **Temeljne funkcije šole** so:

- Prenašanje znanja, pa tudi družbenih norm in vrednot na mlade.
- Predstavljanje modela družbenega sistema: šola je most med družino in širšo družbo, saj pripravlja mlade na njihove vloge v odraslosti.
- Učenje tekmovalnosti in usmerjenosti k dosežkom.
- Ocenjevanje znanja, veščin in spretnosti po enakih merilih.
- Posredovanje izkušenj neosebni (uradni) odnosov.
- Pridobivanje izkušenj z načrtnim in sistematičnim učnim delom.
- Pridobivanje izkušenj razpravljanja in vodenja skupnosti.
- Spoznavanje in sodelovanje z vrstniki iz različnih kulturnih okolij.

(*Vir: Andrej Naterer idr. Slovenska mladina 2018/19, Poročilo o raziskavi mladih v Sloveniji, v Študije mladih v jugovzhodni Evropi, Friedrich Ebert Stiftung, Zagreb, 2019)

Nekatera mladostniška prijateljstva lahko trajajo tudi vse življenje. Resnično prijateljstvo je namreč za mnoge mladih ena največjih vrednot. Mladostniška prijateljstva so v primerjavi s prijateljstvi v drugih življenjskih obdobjih večinoma bolj čustveno intenzivna in intimna.

Pomembni vlogi šole oz. pouka sta: izobraževanje in vzgoja.

DEJAVNOST

Povprašaj stare starše ali starejše ljudi, kako so odraščali: s čim so se najraje igrali, s katerim športom so se ukvarjali, kako so izkazovali ljubezenska čustva, kakšen je bil njihov odnos do učiteljev ipd. So njihove izkušnje enake tvojim?

Šola lahko v mnogih primerih, s strokovnostjo in upoštevanjem načela skladnosti (integritete) in enakosti dijakov, blaži družbene neenakosti. Tako npr. učence ali dijake enakovredno obravnava ne glede na njihovo materialno ali socialno poreklo. Kljub temu pa so predvsem učenci in dijaki z nizkim socialno-ekonomskim statusom glede enakosti v šoli prikrajšani. Imajo namreč slabši dostop do številnih dobrin, ki igrajo ključno vlogo pri njihovem osebnem razvoju in v šolanju. Izobraževalni sistemi se manj prilagajajo potrebam otrok, ki živijo v revščini. Slabše se tudi odzivajo na potrebe najbolj prikrajšanih. Problema neenakosti šolski sistem sam ni odpravil.

IZZIV

1. Naštej tri funkcije šole in jih predstavi oz. opiši.
2. V zvezek zapiši značilnosti ohlapne in interesne skupine vrstnikov. Po čem se skupini razlikujeta?
3. V katere sekundarne skupine socializacije si trenutno vključen/-a? Zakaj? Utemelji odgovor.
4. Na primeru iz lastnega življenja razloži pomen vrstnikov in prijateljev zate.

Mediji

Sodobni mediji – radio, televizija, elektronski mediji z internetom, časopisi, revije – so pomembno socialno okolje za vse generacije (poimenovanje sodobni je treba razumeti v časovnem razponu zadnjih sto let). Najsodobnejši med njimi (vključno z internetom in s socialnimi omrežji) pa mladim, starim od 13 do 18 let, pomenijo povsem novo obliko socializacije. Ti mladi so namreč prva generacija, ki od rojstva odrašča z elektronskimi mediji. Značilnost teh medijev je poplava najrazličnejših lahko dostopnih informacij, med katerimi pa so tudi nepreverjene, delno resnične, neresnične, zlonamerne itd. Tako so mladi, ki še nimajo povsem izoblikovanega kritičnega mišljenja, neprestano izpostavljeni množici informacij, med katerimi težko ločijo koristne in resnične od škodljivih, neresničnih.

Temeljne **funkcije** (vloge) **medijev** so: informativna, izobraževalna, interpretacijska, socializacijska, zabavna in komercialna (oglaševanje).

Informativna funkcija omogoča seznanjanje javnosti z dogodki, pojavi, osebami. Njen namen je informiranje javnosti, pri čemer kritično in analitično presojanje informacij ni v ospredju. Ta funkcija se pogosto prekriva z zabavno in komercialno. Že izbor posredovanih informacij je del informativne funkcije, služi pa lahko tudi komercialnim

interesom v ozadju. Katere informacije so izbrane kot pomembne? Je to stopnjevanje napetosti med dvema državama? Je to potres, v katerem je umrlo veliko ljudi? Ali je to ločitev svetovno znanega igralskega para? Mogoče ponudba najnovejših mobilnih telefonov?

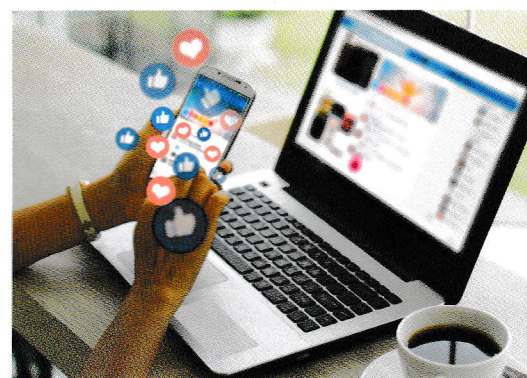
Izobraževalna funkcija omogoča pridobivanje novih znanj in posodabljanje že usvojenih. Skupaj z **interpretacijsko** (razlagalno) omogoča pojasnjevanje dogodkov in pojavov ter kritično razmišljanje. Omogoči ustvarjanje lastnega mnenja. **Socializacijska funkcija** pomaga pri medgeneracijskem prenosu vsebin: prenos kulturne dediščine, znanja, vrednot, norm ipd. **Zabavna funkcija** omogoča razvedrilo in sprostitve, **komercialna** pa oglaševanje. Funkcije medijev se največkrat prepletajo med seboj in je njihovo prepoznavanje, še bolj pa razločevanje med njimi, težavno.

Pomembne razlike med družino, šolo in mediji kot dejavniki socializacije so v njihovih ciljih, načinih delovanja ter jakosti in trajnosti učinkovanja. Družina in šola sta usmerjeni predvsem v prenos znanja, izkušenj in tradicij na mlajše generacije. Pri medijih pa sta močna tudi ekonomski ali politični interes, to je dobiček ali koristi njihovih lastnikov. Najbolj jasno je ekonomski interes razviden iz medijskega oglaševanja (oglasil služijo povečanju zanimanja za nakupe, kar je izrazita značilnost potrošništva – kupovanje ne glede na to, ali ljudje izdelke potrebujejo ali ne). Medijski interesi so lahko tudi politično obarvani, posebej če gre za strankarske medije ali medije pod nadzorom interesnih skupin.

Mediji po eni strani omogočajo številne možnosti povezovanja, tudi na daljavo, po drugi strani pa lahko zavajajo javnost, preusmerjajo njeno pozornost in spremenijo tudi pomen dogodkov. Zato je treba sodobne medije čim bolj poznati ter oblikovati kritičen odnos do njihovih sporočil. Razvijati je treba **medijsko pismenost**. To so večšine, znanje in razumevanje, ki posamezniku omogočajo varno in učinkovito uporabo medijev. Samo medijsko pismen oz. razgledan in kritičen človek se bo zavedal, da televizijska reportaža, časopisno poročilo, komentar o nekem dogodku vključujejo tudi snemalčev oz. novinarjev ali avtorjev odnos do tega dogodka. Odvisni pa so tudi od znanja medijskih ustvarjalcev kot tudi od politične ali svetovnonazorske usmerjenosti lastnikov medijev.

Ljudje s pomočjo medijev doživljajo iste dogodke (lokalne, državne, svetovne), a o njih si ustvarijo različno osebno mnenje. O pomembnih dogodkih in problemih v družbi se oblikuje tudi **javno mnenje**. Nastaja tako, da o nekem pomembnem problemu v družbi (npr. o spremembi šolskega sistema ali zdravstvene oskrbe prebivalcev) javno razpravljajo zainteresirani posamezniki, med njimi tudi strokovnjaki ter strokovne in interesne skupine.

V tem procesu se izoblikujejo prevladujoče ugotovitve. Pogosto so bližje tistim, ki imajo večjo družbeno moč in večjo dostopnost do medijev.

Mediji (danes predvsem elektronski) s svojimi vsebinami in načini predstavljanja vplivajo na naše vrednote, stališča, preživljanje prostega časa, način oblačenja, glasbeni okus, nakupovalne navade, sooblikujejo naše družinsko življenje, našo identiteto in pogled na svet. Vplivajo na posameznika, družbene skupine in na družbo kot celoto.

V sodobnih družbah (še posebej demokratičnih) imajo mediji veliko odgovornost, saj pomembno sooblikujejo javno mnenje. Zato je pomembno, da so **javni in neodvisni** (da npr. niso odvisni od političnih strank ali zasebnega kapitala). V slovenski družbi ima vlogo javnega in neodvisnega medija javna Radiotelevizija Slovenija, ki se financira iz prispevka naročnikov, iz državnega proračuna ter delno iz tržnih dejavnosti – reklam. Več o uporabi sodobnih medijev med mladimi prikazuje spodnji grafikon.

IZZIV

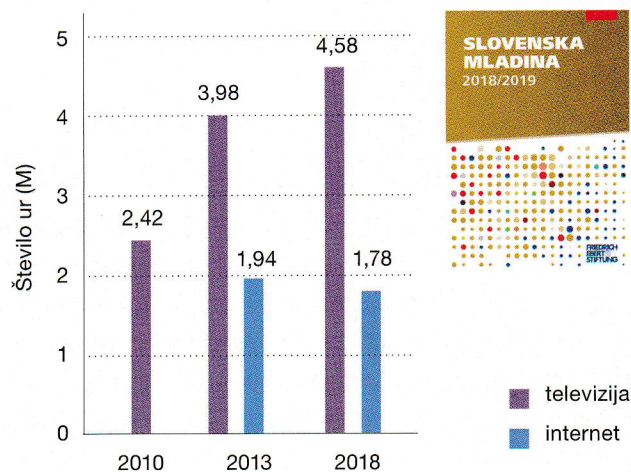
Analiziraj grafikon in odgovori na prašanja.

1. Razloži trend uporabe medijev, prikazan na grafikonu.
2. Kakšna bi bila tvoja osebna stališča? Kaj ob tem ugotavljaš? Kako lahko preveriš, ali so tvoja spletna okolja vredna zaupanja?
3. Spodnje besedilo opisuje dejavnike socializacije. Preberite ga in v dvojicah pokomentirajte, kateri od navedenih dejavnikov so vplivali na vaše odraščanje.

*Moški in ženske niso zgolj oni sami.
So tudi pokrajina, v kateri so se rodili;
mesta, kmetije, na katerih so shodili;
igre, ki so jih igrali, ko so bili otroci;
pravljice, ki so jih poslušali;
šege in navade, ki so jim jih starši privzgojili;
hrana, ki so jo jedli;
šole, v katere so hodili;
šport, s katerim so se ukvarjali;
pesniki, ki so jih brali ...*

(Prirejeno po: William Somerset Maugham: *Kratke zgodbe*. Ljubljana. Mladinska knjiga, 1994)

4. Katere družbene vloge (položaje) trenutno imaš (opravljaš/igraš)?
5. Od česa vse je odvisno, kako jih boš opravljal?
6. Ali pri sebi kdaj zaznavaš konflikt znotraj vloge ali konflikt med več svojimi vlogami? Odgovor utemelji.

Povprečno število ur na dan za uporabo interneta in gledanje televizije v Sloveniji, 2010–2018

(Vir: Andrej Naterer idr. Slovenska mladina 2018/19, Poročilo o raziskavi mladih v Sloveniji, v Študije mladih v jugovzhodni Evropi, Friedrich Ebert Stiftung. Zagreb. 2019, str. 13–18)

DEJAVNOST

- Razloži pojme: medijska pismenost, javno mnenje in neodvisnost medijev.
- Navedi dva razloga, zakaj mora družba skrbeti za socializacijo svojih članov/članic.

DRUŽBENE VLOGE

Ljudje v **družbene odnose** vstopamo kot nosilci določenih **družbenih vlog** (položajev). V družbi oz. v družbenih skupinah »igramo« oz. opravljamo družbene vloge, npr. matere/očeta/otroka v družini, vodje v skupini, slaščičarja/slaščičarke v slaščičarni, državljana/državljanke v državi itd. Družbenih vlog ne opravljamo kot osamljeni (izolirani) posamezniki/posameznice, ampak vedno v odnosih z drugimi ljudmi. Vsaka vloga pa zahteva določeno **vedenje** oz. **ravnanje** vsakega človeka. Zato so potrebna pravila, da vsaj približno vemo, kako ravnati oz. »igrati« določeno vlogo. Prav norme omogočajo **predvidljivost družbenega življenja**. Praviloma se norm naučimo s socializacijskimi procesi v različnih družbenih skupinah. Seveda pa je to, kako bomo odigrali določeno vlogo, odvisno tudi od **nas samih** in našega razumevanja določenih vlog.

Pri opravljanju družbenih vlog lahko prihaja do nejasnosti, napetosti, nesporazumov ali celo do sporov. Razlogov za to je več. Če so vloge slabo opredeljene in vključujejo nasprotujoča si pričakovanja ali preveč različnih pričakovanj, govorimo o **konfliktu znotraj vloge**. Npr. od mladostnika starši pričakujejo, da bo ravnal odraslo, po drugi strani pa ga eden ali oba obravnavata kot nebogljene otroka. Od dijakov šolski sistem pričakuje, da podajo mnenje o načinu poučevanja, a določeni učitelji ne sprejmejo nobenih pripomb dijakov. V javnem zdravstvu pacienti pričakujejo čim hitrejšo bolnišnično oskrbo, a sistem financiranja strokovnjakom v bolnišnicah tega ne omogoča. Do napetosti in konfliktov lahko prihaja tudi zaradi večjega števila vlog, ki jih izvajamo sočasno. Npr. posameznik v vlogah moža, očeta, podjetnika, predsednika nogometnega kluba, člana politične stranke, člana skupine na družbenem omrežju (ali ženska v poklicni vlogi matere, hčerke ostarelih staršev, aktivne športnice idr.). Preobremenjenost z vlogami lahko pripelje do **konflikta med vlogami**. Vse vloge je težko časovno uskladiti tako, da bi jih odigrali odgovorno in zadovoljivo. Še težje je lahko vsebinsko usklajevanje različnih, posebej nasprotujočih si vlog.

Praksa v sodobnih družbah kaže, da se v »konfliktu vlog« pogosteje od moških znajdejo ženske (konflikt med družinskimi in poklicnimi vlogami). To zahteva enakopravnejšo porazdelitev obveznosti in odgovornosti med spoloma.

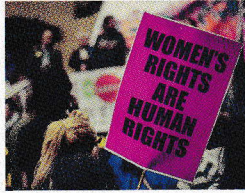

Ljudje bolje sprejmemo vlogo, če imamo možnosti, da jo tudi sami dejavno oblikujemo.

DEJAVNOST

Anketiraj vsaj enega sošolca/sošolko na temo družbene vloge. Razmisli, kaj ga/jo boš vprašal/-a. Kakšne odgovore pričakuješ? V anketi uporabi pojme, ki so v zgornjem besedilu poudarjeni. Si pri anketirancu/anketiranki nad čem presenečen?

ZA RADOVEDNE

- Feminizem ni vezan na spol, usmerjen je proti vsem oblikam seksizma, to je pojmovanja, da je v družbi en spol več vreden od drugega. Govorimo o družbenem gibanju s političnimi zahtevami.
- /.../ *Svojo pot sem našla v Sloveniji in čutim, da tu lahko prispevam. Tu je moj dom, tu sem rodila hčer! Sem pa blizu Albanije, kar mi veliko pomeni. Čutim, da sem Balkanka, Evropejka, Slovenka, Albanka, Italijanka. Vse to sobiva v meni. /.../*

(Vir: Mirjam Milharčič Hladnik: IN-IN. Življenjske zgodbe o sestavljenih identitetah, Založba ZRC SAZU, Ljubljana. 2011, str. 53)

*Vrednote in cilji izobraževalnega sistema v državah Evropske unije (EU) so zasnovani tako, da spodbujajo vzgojo k **medkulturnemu dialogu** in proti vsem vrstam **diskriminacije**.*

DEJAVNOST

Oblikuj predstavitev o tebi poznani osebi tako, da odgovoriš na vprašanja: kdo je, kako je to postal/-a, zakaj deluje oz. ravna tako, kakor deluje.

IDENTITETA POSAMEZNIKA/POSAMEZNICE IN SKUPNOSTI

IZZIV

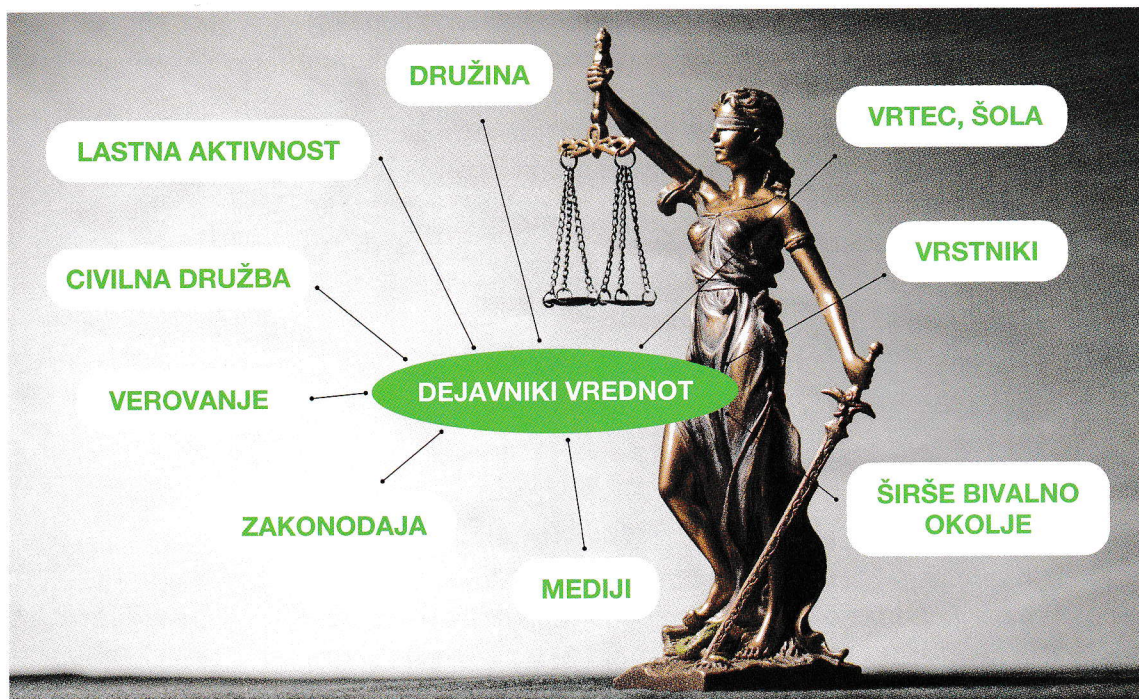
Kako si razlagaš sporočilo spodnjih fotografij?

Našo identiteto oblikujejo biološki in družbeni dejavniki. Identiteta posameznika oz. posameznice in skupnosti se izgrajuje v procesu socializacije in je rezultat prepletanja samoznave in zaznave drugih. Dejstvo je, da smo ljudje v marsičem enaki in v marsičem različni. To izkazujemo v zaznavanju, razmišljanju, čustvovanju, čutenju (npr. spolna usmerjenost), odzivih v podobnih situacijah itd. Identiteta se nanaša na vprašanja: Kdo sem/smo jaz/mi? Kako sem/smo to postal/-i? Zakaj počnem/-o to, kar počnem/-o? Za identitete velja podobna ugotovitev kot za vloge, ki jih igramo hkrati – tudi med svojimi identitetami prehajamo iz ene v drugo. Govorimo o narodni oz. nacionalni, kulturni, družinski, spolni, starostni, poklicni identiteti idr.

Za **nacionalno identiteto** je značilno občutenje kolektivne pripadnosti **narodu** in **državi**. Glede na to, da se posameznik rodi kot pripadnik določene etnične skupine, največkrat naroda, si je ne more preprosto izbrati. Pravimo, da je primarna, pomembna in močno čustveno obarvana. Pripadnike iste nacionalne skupnosti povezuje prepričanje o skupnem izvoru, doživljajo se sorodne med seboj. Razvijanje občutja te pripadnosti je povezano z delovanjem dejavnikov socializacije. V sodobnih nacionalnih državah je razvijanje nacionalne identitete tudi pomembna funkcija šole. Ključni vezi med posameznikom oz. posameznico in narodom sta **jezik** in **skupna kulturna dediščina** (simboli, običaji, umetnost, zgodovinski spomin itd.), pa tudi gospodarska in politična povezanost. Ob vse večji raznolikosti sodobnih družb je mogoče sočasno med pripadniki iste etnične skupnosti (npr. naroda) razbrati krepitev nacionalne identitete, ki jih razločuje od drugih in jih dela posebne.

Nacionalne različnosti v sodobnem svetu hitro lahko preidejo v nasprotja ali celo povzročijo konflikte, saj je večina držav večnacional-

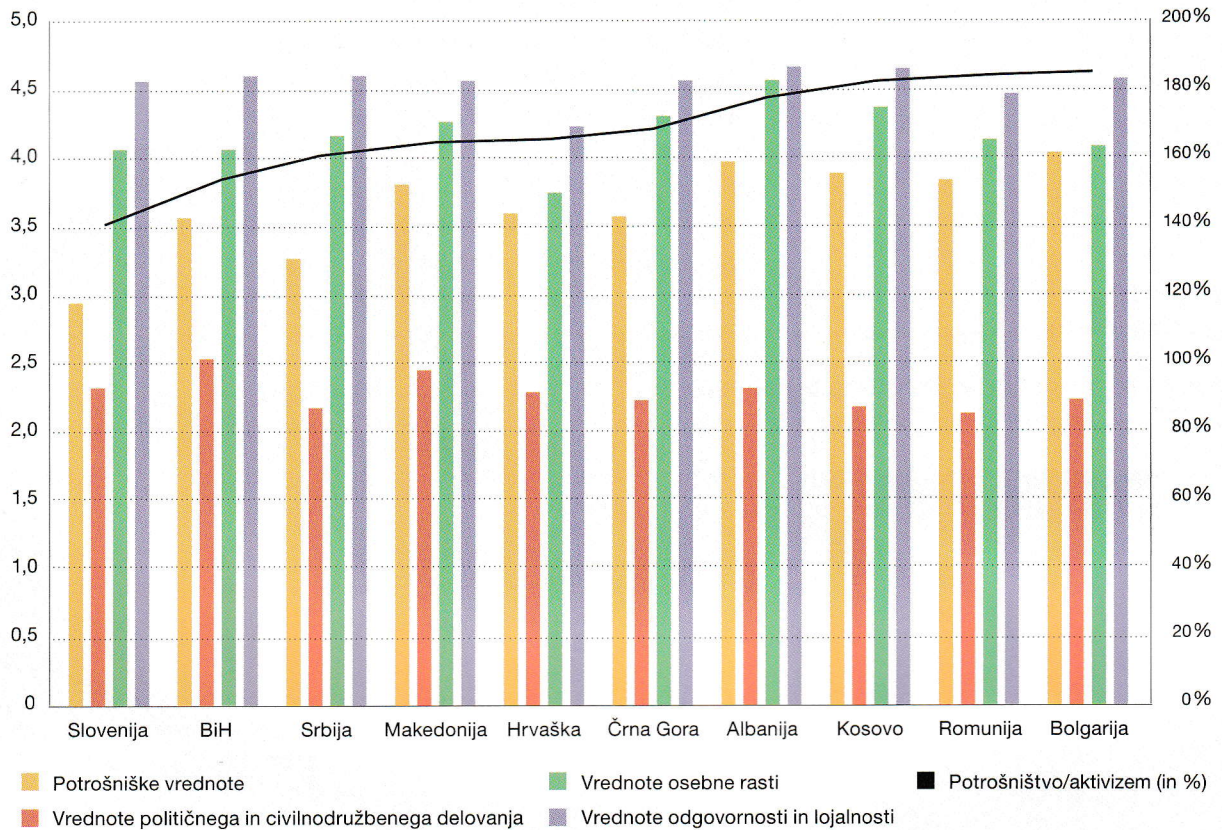

Zamislite si, kako na fotografiji navedeni dejavniki vplivajo na oblikovanje vrednot na ravni družbe in na ravni posameznika.

Katere vrednote posameznik doživlja (četudi nezavedno) kot najpomembnejše, je odvisno od njegove starosti, od staršev oz. družine, od verske skupnosti, ki ji pripada (ali pa tudi ne, če je ateist), ter od številnih drugih družbenih dejavnikov. Ti so izpostavljeni na fotografiji, ki prikazuje dejavnike vrednot.

Vrednote razvrščamo v skupine po različnih merilih. V sodobnih evropskih družbah je tako pogosto mogoče zaslediti razvrstitev v nekaj skupin (v tem primeru so razporejene po vsebinah oz. področjih), na katere se nanašajo: **moralne, duhovne, duševne, telesne, materialne**. Hkrati se moramo zavedati, da so imele družbe, tudi evropske, v različnih časovnih obdobjih in krajih/področjih različne sisteme vrednot. Prej naštete skupine vrednot se medsebojno dopolnjujejo. Za naše življenje imajo velik pomen moralne vrednote. Opredeljujemo jih kot značajsko pozitivne značilnosti in odličnosti posameznega človeka, skupin in družbe. Ravnanje po njih pomeni biti pošten, vreden spoštovanja. Takega posameznika družba prepozna in obravnava kot moralnega človeka.

V zgodovini so v mnogih, tudi zelo različnih družbah na vrh lestvice moralnih vrednot postavljali samodisciplino, sočutje, odgovornost, prijateljstvo, delo, pogum, vztrajnost in zvestobo. V sodobnih družbah so ključne vrednote: človekovo življenje, osebna nedotakljivost in dostojanstvo vsakega posameznega človeka.

Pomembnost štirih temeljnih vrednotnih orientacij po državah

(Vir: Andrej Naterer idr. Slovenska mladina 2018/19, Poročilo o raziskavi mladih v Sloveniji, v Študije mladih v jugovzhodni Evropi, Friedrich Ebert Stiftung, Zagreb, 2019, str. 21– 26)

Analiziraj zgornji grafikon. Primerjaj vrednote mladih v Sloveniji z vrednotami mladih v drugih prikazanih državah.

1. Ali slovenska mladina pri določenih vrednotah izstopa? Če da, pri katerih?
2. Katera vrednota je pri slovenski mladini na prvem, katera na zadnjem mestu?
3. Katera vrednota je na grafikonu ocenjena z najnižjo oceno?

Primerjava vrednot mladih v Sloveniji z vrednotami mladih v državah Jugovzhodne Evrope po raziskavi o slovenski mladini 2018–2019 kaže, da je **potrošništvo** (težnja in uporaba materialnih dobrin) pri slovenski mladini manj prisotno kot pri mladini drugih držav, **odgovornost** in **lojalnost** (zvestoba, pripadnost, naklonjenost skupnosti/državi itd.) pa sta bolj prisotni kot pri mladini drugih držav. Obenem so pri slovenski mladini močno izražene **skrb za zdravje** in **naravno okolje** ter **težnja po individualizaciji** in **svobodi** (živeti v miru s seboj in biti sam svoj gospodar). Mlade v drugih prikazanih državah pa bolj skrbita **korupcija** in **brezposelnost**.

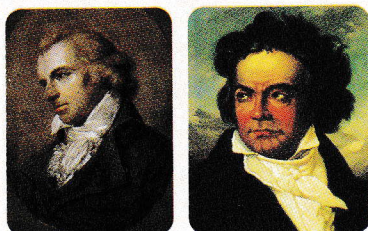
DEJAVNOST

Erich Fromm, (1900–1980), nemški humanistični psiholog, filozof, sociolog, je zapisal, da ni najpomembnejše v življenju biti srečen, ampak živ. Kako ti razumeš to misel? Se z njo strinjaš? Ne? Razloži svoj pogled na povezavo pojmov sreča in življenje.

V sedanjosti prihaja do družbenih sprememb pod vplivom hitro razvijajoče se tehnologije. Npr. z vpeljavo robotov v proizvodnjo (kar bi lahko po mnenju nekaterih povzročalo brezposelnost, po mnenju drugih pa bi (bo) to priložnost za nove poklice). Ali z vpeljavo umetne inteligence v vse pore življenja ali pa z vsesplošnim nadzorom nad našim gibanjem prek naših mobilnih naprav itd. Predpostavljamo, da bo v bližnji prihodnosti vse večja potreba po veščinah komuniciranja, organiziranja, informiranja, trženja itd. S tem ko sodobna tehnologija človeštvo postavlja pred nove izzive, ga tudi sooča z vprašanjem o spreminjanju vrednot.

DEJAVNOST

Razdelite se v skupine in prepoznajte skupne vrednote v treh pesmih, različnih avtorjev. Kaj iz tega lahko sklepaš o vrednotah skozi čas? Kaj je bilo pomembno Schillerju, kaj Prešernu in kaj Lennonu?

Oda radosti (himna EU)

*Radost od boga edina hčerka ti elizijska,
v tvoje hrame nas stopinja vodi, o, božanstvena!
Tvoji čari časa teku so pregnali kruto noč;
Človek spet je brat človeku, koder veje tvoja moč.*
(Friedrich Schiller, 1759–1805, nemški pesnik)

Zdravljica (sedma kitica, himna Republike Slovenije)

*Živé naj vsi naródi,
ki hrepené dočakat' dan,
da, koder sonce hodi,
prepir iz sveta bo pregnan!
Da rojak
prost bo vsak,
ne vrag, le sosed bo mejak!*

(France Prešeren, 1800–1848, slovenski pesnik)

Imagine

*Zamisli si, da ni lastnine,
ne vem, če sploh lahko.
Brez pohlepa in gladu bratstvo
med ljudmi naj bo.
Pomisli, da prav vsi ljudje
si naš svet dele.*

(John Lennon, 1940–1980, angleški pevec, kitarist in pesnik)

IZZIV

1. Naštej dejavnike vrednot.
2. Kaj so vrednote in v čem je njihov pomen za posameznika in družbo?
3. Sestavi lestvico svojih vrednot in jo primerjaj s sošolčevimi/sošolkini. Skupaj ugotovitve primerjajta z vrednotami mladih v Sloveniji, ki jih prikazuje grafikon. Kaj ugotavljata?
4. Ali bi bil izbor vrednot vrstnika/vrstnice iz Afrike, recimo Etiopije, podoben tvojemu? Utemelji odgovor.

IZZIV

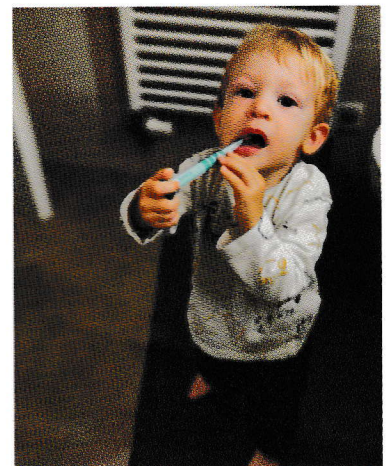
Jata, ki leti v obliki črke V, lahko leti 71 % dlje, kot bi vsaka gos lahko letela sama. Brž ko se gos, ki leti na čelu, utruji, se umakne na rep sestava in dopusti naslednji, da prevzame njen položaj. Gosi na repu glasno spodbujajo tiste spredaj ...

(Prirejeno po: Sean Covey: Sedem navad zelo uspešnih najstnikov. D. Vtič Tršinar: Iskalci biserov. Društvo za boljši svet. Maribor. 2004, str. 142).

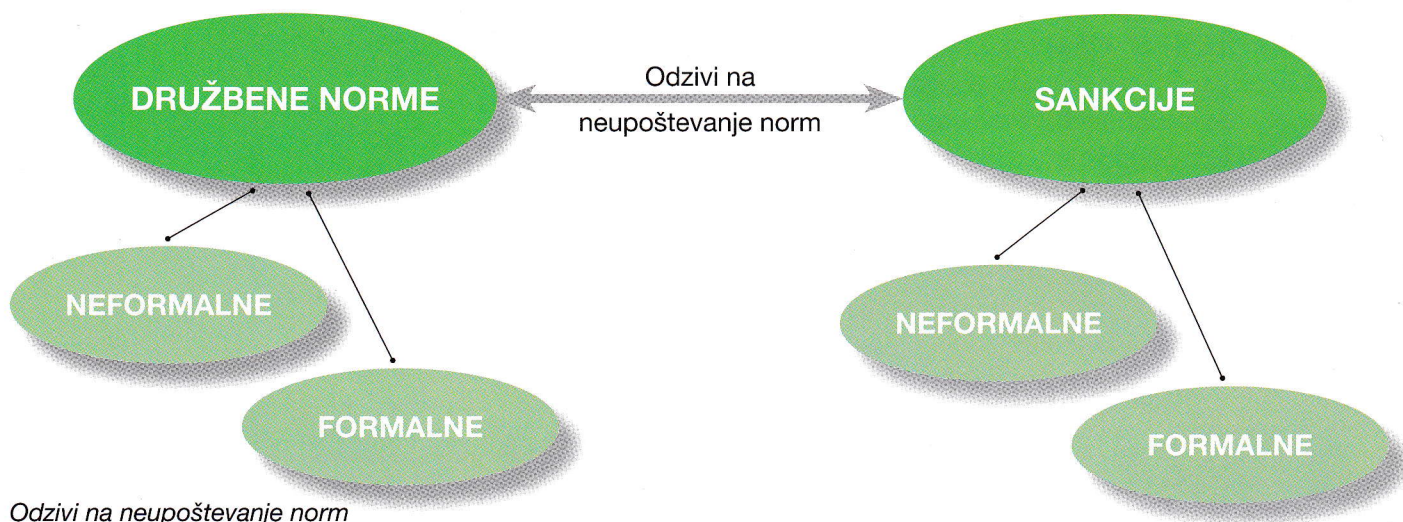
Ali meniš, da kaj podobnega velja tudi za družbo?

Pri temi o socializaciji smo nakazali, da so za učinkovito sporazumevanje med ljudmi potrebna družbena pravila (norme); da družbena pravila (norme) izpeljujemo iz vrednot. **Norme pomenijo konkretne napotke za ravnanja.** Povedo nam, kako je treba ravnati v določenih situacijah in česa ne smemo početi; kaj je v določeni družbi zaželeno, sprejemljivo, dovoljeno in obratno, nedovoljeno, nezaželeno ali tudi prepovedano. Izražene so lahko tudi kot zapovedi in prepovedi. V primeru njihovega upoštevanja lahko sledijo **nagrade**, v primeru kršitev pa **kazni** (sankcije).

V vsakodnevnom življenju se vedemo, ravnamo po številnih napotkih, navodilih, priporočilih in prepovedih. Od nas se pričakuje, da pospravimo za seboj, da med učno uro izklopimo mobilni telefon, da pozdravljamo ljudi, ki jih poznamo, da se ne prerivamo v vrsti pred blagajno itd.

Pričakuje se, da smo norme že kot otroci usvojili oz. ponotranjili z vzgojo ob posnemalnju ljudi, ki so nam bili čustveno blizu in smo jim zaupali.

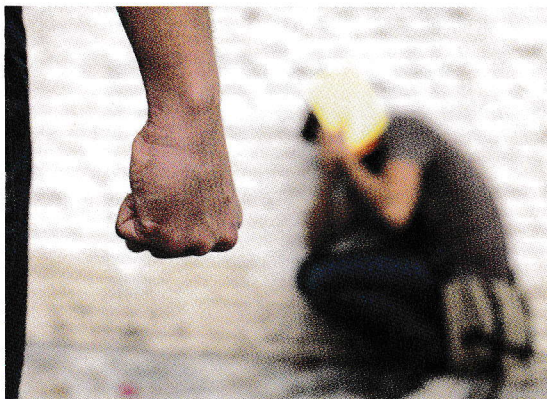
Odzivi na neupoštevanje norm

- **Neformalne norme** ali nenapisana pravila usvojimo spontano in neorganizirano v družini, med prijatelji, sosedi. Take vrste pravil so po navadi **dogovori**, **pravila lepega vedenja** (bonton) in **moralna pravila**. Ta določajo, kdaj je neko dejanje dobro ali slabo ter kakšne dolžnosti ima človek do samega sebe, sočloveka in do družbe.
- **Formalne norme** ali napisana pravila. Primeri teh norm so **pravne norme** oz. **zakoni**. Zanje je značilno, da nastajajo organizirano, in sicer v institucijah, ki so ustanovljene prav za ta namen. Formalne norme oblikujejo in izdajajo pristojni državni organi. Objavljajo jih v posebnih publikacijah, npr. v Uradnem listu. Če se pojavijo nesoglasja in neskladja med normami in značilnostmi življenja ali potrebami ljudi in družbe, se norme lahko spremenijo (po za to določenem postopku tako, da se dopolni zakon, pogodba, pravilnik).

Norme lahko spoštujemo prostovoljno in samoumevno. Če pa jih ne, smo lahko deležni zunanje prisile za upoštevanje norm. Temu rečemo **sankcije** (kazni).

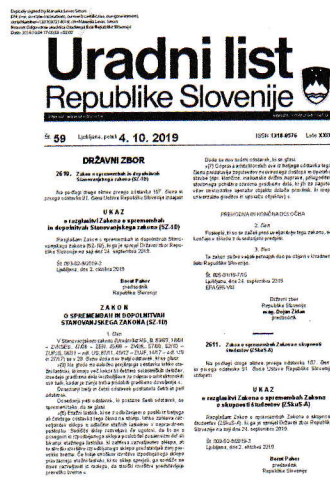
- **Neformalne sankcije** niso vnaprej predvidene in določene. Prepuščene so spontanemu odzivom posameznikov/posameznic in skupin, ki določeno vedenje odobravajo (pozitivne sankcije – pohvala, odobravanje, spodbujanje, izražanje spoštovanja, občudovanje itd.) ali pa obsojajo (negativne sankcije – zasmehovanje, graja, izključevanje, izsiljevanje, zastraševanje ipd.).
- **Formalne sankcije** so vnaprej predvidene in določene. Prav tako so vnaprej predvideni pogoji in postopki njihovega izrekanja. To so predvsem denarne in zaporne kazni (npr. kazen za kršitev prometnih predpisov, za utajo davkov itd.).

Da posamezniki/posameznice ravnajo oz. ravnamo v skladu z družbenimi normami, zagotavlja **družbeni nadzor**. Pri **neformalnem družbenem nadzoru** se ljudje sproti odzivamo drug na drugega. V družini npr. njeni člani v neposredni interakciji med seboj

Če vidimo/slišimo, da nekdo ustrahuje drugega, moralno načelo od nas zahteva, da pomagamo človeku, ki je v stiski.

in večinoma neformalno ter tako, da imajo starši po navadi večjo moč kot otroci, dosežejo, da so pravila spoštovana. Z neformalnim družbenim nadzorom želi družba doseči upoštevanje pričakovane vedenja oz. ravnanja. **Formalni družbeni nadzor** pa temelji na pravnih in drugih formalnih pravilih in sankcijah. Izvaja ga država s temu namenjenimi institucijami, kot so policija, tožilstvo, sodišča in različne inšpekcijske službe. Opravljajo ga za to usposobljeni ljudje.

DEJAVNOST

- Preberi spodnje besedilo. V skupinah razmislite, v čem je aktualnost besedila iz 5. stol. pr. n. št. Katere norme spoštuje Antigona, kaj od nje zahteva Kreont? Kakšen konflikt nastane? Kako se konflikt razreši? Kdo je pri uveljavljanju norm močnejši?

Antigona

Pred davnimi časi je v mestu Tebe pustošila strašna vojna. Ko je je bilo konec, je kralj Kreont izdal ukaz, da trupla bojevnika Polinejka ne smejo pokopati, ker se je bojeval proti lastni domovini. Njegova sestra Antigona pa je prekršila prepoved in prijeli so jo, ravno ko je pokopavala Polinejka. Odpeljali so jo pred kralja Kreonta, ki jo je vprašal, ali je seznanjena z zakonom, ki prepoveduje pokop, in ali se zaveda, da tvega življenje?

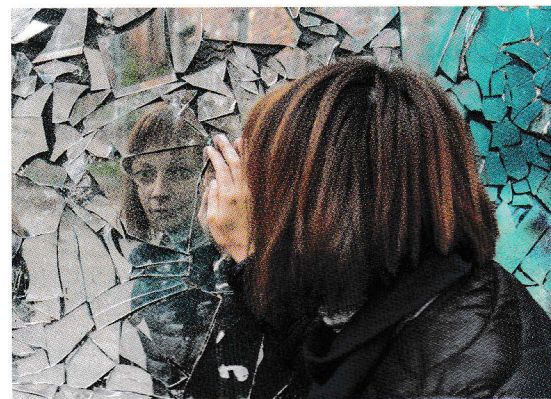
»Vem,« je odvrnila Antigona. »Vendar gre zgolj za človeški zakon. So pomembnejši zakoni – tisti, ki vladajo v naših srcih. Moje misli in ljubezen so mi ukazale, naj truplo svojega brata zavijem v mrtvaški prt. Proti tem zakonom človeški zakon komaj kaj velja ... tako kot komaj šteje dejstvo, da moram zato umreti. Raje grem v smrt, kot da bi za vselej obžalovala, da sem bratovo truplo pustila nepokopano.«

(Prirejeno po dramskem besedilu grškega trageda Sofokleja, 5. st. pr. n. št. Pavla Karba idr: Domovinska in državljanska kultura in etika. Učbenik za domovinsko in državljansko kulturo in etiko v sedmem razredu osnovne šole. Ljubljana. Mladinska knjiga 2021, str. 18).

- Predstavi svojo izkušnjo s kršenjem družbenih pravil; kdo te je kaznoval, kako si se počutil/-a, česa si se naučil/-a?

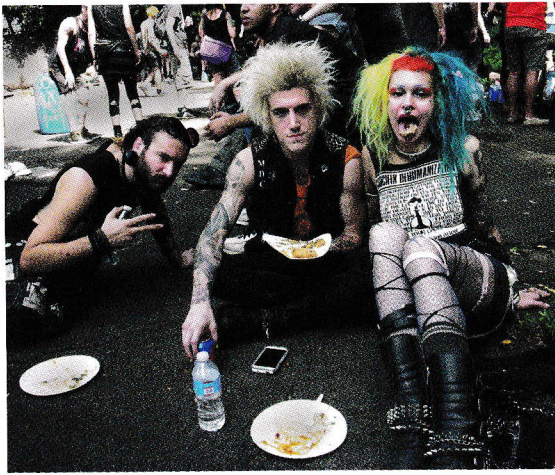
Med formalne norme uvrščamo tudi pravila različnih organizacij: podjetij, političnih strank, šol, različnih društev, npr. pravilniki, pogodbe, uredbe, sporazumi itd.

Ljudje potrebujemo za usklajeno delovanje ter varno in urejeno življenje v družbi pravila, sankcije in nadzor.

IZZIV

1. Navedi tri pravila, ki se ti zdijo pomembna za delovanje družbe. Izbor utemelji.
2. Pojasni razlike med formalnimi in neformalnimi normami, sankcijami in družbenim nadzorom.
3. Navedi primer pravila, ki se ti zdi nesmiselno. Kako bi ga spremenil?

Odklonskost?

Družbena pogojenost opredeljevanja in dojemanja odklonskosti

Odklonsko (deviantno) ravnanje, delovanje, vedenje je vsako vedenje oz. ravnanje, ki krši družbeno sprejete norme. S tem namreč odstopa od pričakovanj in zahtev neke družbe oz. družbene skupine. Takšno ravnanje navadno vzbuja neodobrovanje in sankcioniranje. Odklonsko vedenje so npr. neobičajni zunanji videz, pijančevanje, brezdromstvo, samomorilnost, kriminalna dejanja, nasilje v družini, utaja davkov, onesnaževanje okolja itd.

O tem, kje je meja med družbeno zaželenim in odklonskim vedenjem, nimamo jasnega in enoznačnega odgovora. Nobeno ravnanje namreč ni odklonsko samo po sebi, ampak je takšno glede na celovit način življenja v določenem času, prostoru in družbenem okolju. Na opredelitev nekega dejanja kot odklonskega vplivajo tudi konkretne okoliščine, v katerih se vedemo na določen način. V družbi so tudi nesoglasja o tem, katera dejanja naj bodo opredeljena kot odklonska in kako naj bodo sankcionirana. Taki primeri so npr. nesoglasja o umetni prekinitvi nosečnosti, prostituciji, evtanaziji ipd.

Dejavniki družbene pogojenosti odklonskosti

Ravnanje, ki bo v enem **družbenem okolju** povsem sprejemljivo, bo v drugem morda razumljeno kot odklonsko. Prodaja in uživanje marihuane sta na Nizozemskem dovoljena, v Sloveniji pa ne (enako velja tudi za številne druge države). Prodaja in uživanje alkohola sta v Sloveniji dovoljena, v Savdski Arabiji pa ne. Smrtna kazen je npr. v vseh državah EU ukinjena. V Evropi je dovoljena le v Belorusiji. Po svetu pa npr. v Iranu, na Kitajskem, v nekaterih državah ZDA. Po podatkih iz leta 2018 je smrtna kazen zakonita kazen še v 54 državah na svetu. Zakonita uporaba smrtne kazni se je spreminjala tudi skozi **čas**. Tako je Slovenija v zakonodaji ukinila smrtno kazen leta 1989, izrečena ni bila od leta 1980. Zadnje so izvedli leta 1959.

Močno se je v zgodovini spreminjal tudi odnos do homoseksualnosti: običajna in dovoljena je bila v antični Grčiji, kasneje preganjana in kazniva vse do 20. stoletja, opredeljena kot oblika duševne obolevnosti s seznama Svetovne zdravstvene organizacije do 1991. V državah članicah EU se je odnos do homoseksualnosti spreminjal od strpnosti do normalizacije in zahtev po popolni izenačenosti s heteroseksualno spolno usmerjenostjo.

Pomembna družbena dejavnika sta tudi **družbeni položaj** storilcev odklonskih ravnanj ter **konkretne okoliščine**. Primer vpliva družbenega položaja storilcev odklonskih ravnanj – njihova socialna

DEJAVNOST

Povprašaj sošolce/sošolke, kaj menijo o sodobnih družbenih izzivih, kot so: legalizacija drog, evtanazija, uporaba humanoidnih robotov, boj proti korupciji itd.

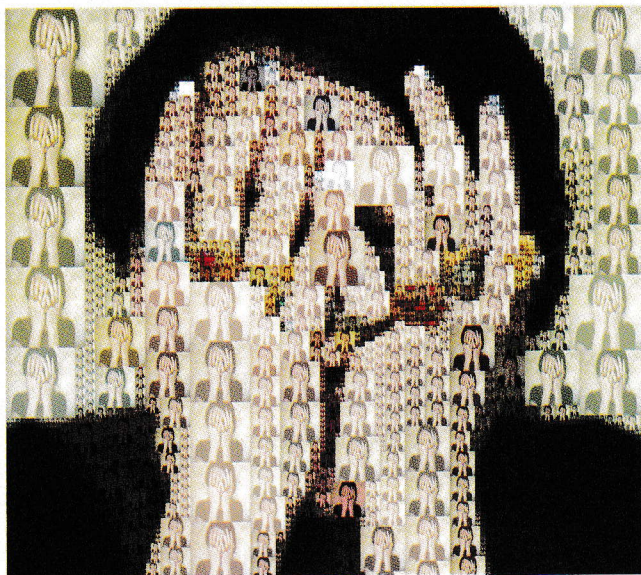
pripadnost glede na spol, sloj, družbeno moč, rasno ali nacionalno pripadnost ipd.: bogatim in vplivnim ljudem pogosteje spregledajo njihovo odklonskost in jih blaže kaznujejo; ženskam marsikje ni dovoljeno ravnanje, ki velja za moške kot povsem normalno ipd. Primer vpliva konkretnih okoliščin določenega odklonskega ravnanja: uživanje alkohola na praznovanju ali zabavi velja kot sprejemljivo ravnanje, na delovnem mestu pa je prepovedano in je razlog za izgubo zaposlitve.

Kot odklonsko ravnanje je lahko označeno tudi **izjemno ravnanje**. Gre za ravnanje, ki je lahko v družbi ali skupini pričakovano in celo nagrajeno. Npr. dijaka, ki vestno izpolnjuje šolske obveznosti, drugi označijo kot piflarja. V skupini, kjer večina vsaj kdaj pa kdaj krši družbene norme, je torej odklonski tisti, ki jih ne.

Pogosto so lahko kot odklonska označena dejanja ljudi, ki si prizadevajo za spremembe v družbi, v kateri živijo. Npr. aktivisti za bolj pravično porazdelitev bogastva med ljudmi.

Opredelevanje in dojemanje odklonskosti je vedno družbeno in kulturno pogojeno.

IZZIV

1. Kdaj govorimo o odklonskem vedenju?
2. Zakaj lahko rečemo, da nobeno ravnanje ni odklonsko samo po sebi?
3. Kako je odklonskost povezana s kulturnim okoljem in časom?

SPOZNAL/-A BOM

- kaj je kultura in nastanek pluralnih kultur;
- značilnosti medkulturnih odnosov;
- pomen kulture za strpnost oz. nestrpnost v sodobni družbi.

ZA RADOVEDNE

- Pri Masajih mož in žena ne jesta skupaj, ker je to nekulturno.
- V nekaterih predelih sveta jedo sede na tleh in z rokami, ker je to kulturno.
- V večini afriških domov nikoli ni zajtrka brez skodelice čaja, kave ali kaše.
- V ZDA je tipični zajtrk sestavljen iz žit, mleka, ocvrtih jajc s slanino in toasta.
- Kaj pa vsebuje slovenski tradicionalni zajtrk?

KULTURA

IZZIV

1. Razmisli, katera področja človekove dejavnosti zaobjema kultura.
2. Je kultura enopomenski pojem? Kako jo lahko razumemo, opredelimo, razložimo?
3. V kakšnih povezavah ti uporabljaš ta pojem?

KULTURA, KULTURNA RAZNOLIKOST IN MEDKULTURNI ODNOSI

Pojem **kulture** uporabljamo v različnih pomenih in kontekstih. Npr. v umetnosti, pri oblačenju, gradnji objektov, obdelovanju zemlje, prehranjevanju, poslovanju ipd. Tako govorimo o kulturi oblačenja, prehranjevanja, o materialni kulturi ipd.

V sociologiji ima pojem kultura veliko širši pomen (med vedami obstajajo razlike v opredelitvi kulture). Tako pod pojmom kultura razumemo **vse človekove materialne in duhovne stvaritve**. Njene pomembne sestavine so simboli, vrednote, norme, jezik, moralne opredelitve, navade, običaji ter materialna kultura in tehnologija. Kultura se v obliki kulturne dediščine prenaša iz generacije v generacijo in se zaradi najrazličnejših vplivov (dogodkov in procesov) spreminja. Tako npr. nekoč niso poznali zaščitenih naravnih območij, saj naravno okolje ni bilo tako močno ogroženo kot danes. Na področju moralnega vrednotenja so še pred manj kot stoletjem zaničevali matere samohranilke ter otroke, rojene zunaj zakonske zveze itd. Močno se spreminja tudi jezik, oblikujejo se nove besede (pogosto zaradi novih znanj in tehnologij), privzemajo se besede iz drugih jezikov ipd.

Kulturna raznolikost

Določena kultura se oblikuje v relativno zaključeni človeški skupnosti, ki jo ustvarja, ohranja in prenaša na naslednje generacije. Tako se je v preteklosti oblikovalo veliko število kultur – posebnih vzorcev in načinov življenja, med katerimi je bilo relativno malo stikov. V sodobnem svetu je popolnoma drugače – različne kulture so namreč na različne načine med seboj povezane, soodvisne, stiki med njimi so pogosti oziroma stalni.

Število in intenzivnost medsebojnih medkulturnih stikov sta se izrazito povečala od časa evropske kolonizacije sveta. Na to so vplivali: razvoj pomorskega prometa in trgovine, kolonialna osvajanja in selitve (najprej v Ameriko, kasneje po vsem svetu). Kulturni tok je tekel najprej iz Evrope v smeri drugih kultur in je s kolonizacijo povzročil tudi veliko škode: uničenje kultur in ljudstev, asimilacijske pritiske (npr. uvajanje španščine in portugalsčine v Južni Ameriki, angleščine, francoščine, nizozemščine in nemščine v Afriki, pokristjanjevanje ljudstev v kolonijah itd.).

V novejšem času, predvsem po drugi svetovni vojni, pa so razlogi za srečevanje različnih kultur povezani z globalizacijo, migracijami (npr. iz Azije in Afrike v Evropo), vojnami, revščino in okoljskimi spremembami. Nekatere kulture so vplivnejše od drugih, npr. ameriška kultura, ki se širi v druga okolja s tehnologijo, glasbo, filmom, prehrano, jezikom itd.

Tako so skozi čas nastale **kulturno raznolike (pluralne) družbe**.

Tudi Slovenija je kulturno raznolika družba, saj tu živijo tudi pripadniki drugih kultur oz. družb (narodov), npr. Madžari, Italijani, Romi (zgodovinski razlogi in selitve, spremembe državnih mej, ki se ne prekrivajo z narodnostnimi mejami), Srbi, Hrvati, Bošnjaki, Makedonci, Črnogorci, Albanci (priselitve v Slovenijo po drugi svetovni vojni, v času skupne države Jugoslavije). Razlogi za to pisanost so povezani tako z zgodovino naseljevanja, vojnami, spremembami državnih meja kot z večnacionalno državo Jugoslavijo, v kateri je bila Slovenija njen ekonomsko najrazvitejši del. Prav tako veliko Slovencev živi v drugih državah, v Evropi in drugod po svetu, kar je pogojeno s političnimi in gospodarskimi razlogi. V vseh primerih sobivanja se soočajo različne kulture, kar lahko imenujemo tudi **multikulturalnost**.

DEJAVNOST

Razišči, od kod so begunci, ki so k nam pribežali po letu 2015. Ali je v vašem razredu kak begunec ali migrant? Od kod je prišel? Zakaj so se z družino priselili? Kako se počuti v »novi domovini«?

IZZIV

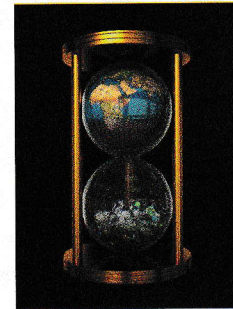

1. Na izbranem primeru razloži uporabo pojma kultura.
2. Zakaj so na krajevnih tablah npr. v Pliberku, Lendavi, Piranu, Puli napisani v dveh jezikih? Katerih dveh?
3. Poznaš kak dogodek ali razlog (v preteklosti ali sedanosti), ki je pripeljal k »mešanju kultur«?
4. Pojasni razloge, zaradi katerih ljudje bežijo iz svoje domovine.
5. Katera družba je po tvoji presoji kulturno pluralna? Zakaj tako sodiš?

H kulturi uvrščamo tudi naš odnos do naravnega okolja.

IZZIV

Fotografije prikazujejo različnost odnosov v pravicah do upravljanja sveta. V čem prepoznaš različnost?

Medkulturnost naj bi odkrivala odnose in podirala ovire. Ko odkrivamo druge, odkrivamo odnose, ne ovir.

EU je v formalnih vrednotah in normah (v življenju so vidne tudi številne težave) dober zgled večkulturnosti in kulturnega relativizma, kateremu bi morale slediti preostale države, narodi in same kulture, da bi lažje živeli v svetu razlik.

Ob srečanju ljudi iz različnih kultur je življenje postalo po eni strani bogatejše in bolj raznoliko (izmenjava kulturnih dobrin), po drugi strani pa bolj zapleteno (zahteva več razumevanja in prilagajanja, saj sobivanje terja napor ...). V resničnem življenju so posledice sobivanja kultur oziroma kulturne pluralnosti raznolike, od zelo pozitivnih do skrajno negativnih. Od sodelovanja in medsebojnega izmenjevanja ter bogatenja do konfliktov, podrejanja, celo uničevanja ali iztrebljanja šibkejših. Posledice medkulturnih stikov so med seboj močno prepletene, zato je tudi razlaga in uporaba posameznih pojmov otežena.

O multikulturalizmu (pojma ni mogoče enačiti z multikulturalnostjo) lahko govorimo, če različne kulture v družbi ne le soobstajajo in sobivajo, ampak so med njimi uveljavljeni medsebojno spoštovanje in upoštevanje različnosti ter možnost medsebojnega bogatenja. Kar lahko vsem omogoči boljše življenje in hitrejši razvoj. V življenju je to večkrat idealizirana podoba možnosti kot resničnost, ki pa se vendarle uresničuje vsaj po delčkih. Multikulturalizem kot enakopravna oblika skupnega življenja različnih kultur je ponekod vendarle začel nadomeščati asimilacijo in akulturacijo.

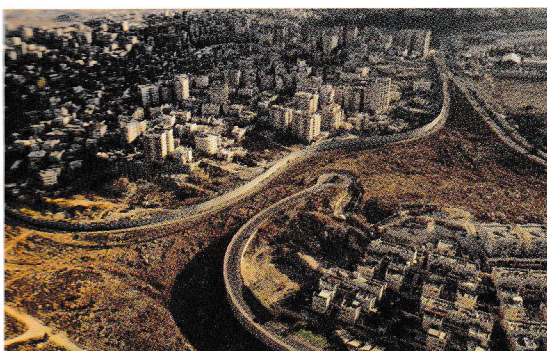
Asimilacija kot prilagoditev manjšinskih ali šibkejših kultur močnejšim je bila v preteklosti pogosto pričakovana, celo zahtevana v kolonijah, kjer so evropski kolonizatorji tudi za domače prebivalstvo uvedli uporabo svojega (to je npr. španskega, portugalskega, angleškega, francoskega) jezika. Tisti, ki ga niso obvladali, so bili diskriminirani, mnogi njihovi jeziki (še posebej majhni) pa so tako izumrli. Tudi pokristjanjevanje je bilo sestavni del vsiljene asimilacije za kolonizirane prebivalce.

Akulturacija kot odnos med različnimi kulturami je najpogosteje prepoznavna za priseljence, ki se morajo prilagoditi večinski kulturi družbe, kamor so se priselili, naučiti se morajo jezika, sprejeti navade in običaje ipd. Že generacija otrok priseljencev je posledično pogosto bližje kulturi okolja kot kulturi, iz katere izhajajo njihovi starši. Najskrajnejše in najbolj negativne posledice sobivanja različnih kultur so se pokazale v uničevanju šibkejših, predvsem manjšinskih kultur (četudi ne nujno, kot kaže primer apartheida v Južni Afriki, kjer je bila rasna diskriminacija dolgo uzakonjena, uveljavili pa so jo beli kolonizatorji kot manjšina v odnosu do večinskega črnškega prebivalstva). Če je šlo za uničevanje kulture, je mogoče govoriti o etnocidu, če pa je bilo usmerjeno tudi v fizično uničevanje pripadnikov določene kulturne skupnosti, pa zanj uporabljamo izraz genocid (primer genocida v Evropi je bilo množično fizično uničevanje Judov v koncentracijskih taboriščih v Nemčiji in na Poljskem v času nacizma).

- Oblikujte skupine. Vsaka skupina naj predstavi en primer in značilnosti medkulturnih odnosov. Način predstavitve izberite sami (plakat, govorna predstavitev idr.).
- Kako ti prispevaš k razvijanju kulturnih in medkulturnih odnosov v svojem okolju (razredu, ulici, naselju itd.)? Bi kaj spremenil/-a?

V svetovnem merilu je treba okrepiti prizadevanje za sprejem standardov, ki bodo določali, kaj je v duhu človečnosti sprejemljivo.

Izraelski »varnostni« zid, ki ločuje izraelsko in palestinsko ozemlje.

Posredno ali neposredno je v medkulturnih odnosih vsebovana tudi ideologija, ki je bodisi utemeljena z idejami etnocentrizma bodisi s kulturnim relativizmom. **Etnocentrizem** je prepričanje o **kulturni večvrednosti lastne etnične skupine**. Večvrednost se izrazi v etnični zavesti (prepričanju o lastni večvrednosti), v podcenjevanju in zaničevanju drugih etničnih skupin ter nestrpnosti do njih. Značilen primer etnocentrizma so predstavljale ideje nacistov med drugo svetovno vojno o večvrednosti lastne (arijske) rase. Predvsem so zaničevali in sovražili Jude, Slovane, Rome itd. Etnocentrizem pa ni stvar preteklosti, prisoten je tudi v sedanosti v marsikateri družbi, npr. pri Judih (sliši se neverjetno, saj so na lastni koži spoznali grozote etnocentrizma), ki že desetletja zasedajo palestinska ozemlja, Palestincem ne priznavajo pravic do države, naselitve itd. Etnocentrizem kot (prikrit ali odkrit) odpor do tujih priseljencev se odraža tudi v delu marsikatero evropske družbe, v ZDA ... Takšno prepričanje je še danes eden glavnih razlogov za konflikte in številne verske ter druge vojne v svetu. Delitev kultur na večvredne (višje) in manjvredne (nižje) je neutemeljeno. Kulture so samo različne.

Kulturni relativizem je nasprotje etnocentrizmu. Je prepričanje, da so vse kulture enakovredne; da noben kulturni sistem ni boljši od drugega; da je treba sistem človekovega prepričanja in vrednotenja razumeti v kontekstu njegove lastne kulture in ne z merili druge kulture. V delovanje EU je kulturni relativizem vgrajen kot pomembno načelo, pomembno za to veliko raznoliko večkulturno skupnost držav, narodov in kultur. Poudarek je na strpnem odnosu med različnimi kulturami v družbi.

Čeprav smo ljudje kulturno, politično in civilizacijsko zelo različni, ni nobena kultura dominantna. Vsaka ima svoje posebnosti in značilnosti. Priseljenci v novo okolje in kulturo potrebujejo določen čas, da se navadijo na novi način življenja. Še posebej če je velika razlika med njihovo kulturo in kulturo novega okolja (v jeziku, načinu oblačenja, vrednotah, normah, prehranjevanju, verovanju ipd.). Pogosto se morajo odreči delu svoje kulture in sprejeti nekaj značilnosti nove. Hkrati pa vsaj delno vplivajo na kulturo, v katero so se priselili. Npr. s prehranjevalnimi navadami – v Sloveniji jemo burek, čevapčiče, hodimo v mehiške, kitajske restavracije –, z glasbo, plesom itd.

Zgodovina nas uči, da ni bilo vedno tako. Le s strpnostjo, medsebojnim poznavanjem, enakopravnostjo, dostojanstvom in solidarnostjo posameznikov in družb se izgrajujemo v medkulturno družbo. To je družba, v kateri poteka aktivna kulturna izmenjava med pripadniki različnih kulturnih in narodnih skupin. Temu pravimo tudi **sožitje** kultur. V Sloveniji je vidna aktivna kulturna izmenjava na Obali in na obmejnem območju med Slovenijo in Madžarsko, ki sta narodnostno mešani območji.

RELIGIJA IN FUNKCIJE RELIGIJE

Religija je družbeni pojav, pomemben del kulture družbe, ki ima pomembne družbene in kulturne funkcije. Na delovanje družbe vpliva na dva načina, z vplivom na posameznika in na celotno družbo. Večina vernikov religijo (vero) sicer doživlja kot svojo intimo, kot lastno prepričanje oz. kot prepričanje skupine, ki ji pripadajo.

Pomembne družbene in kulturne funkcije religij so:

- **Povezovalna (integracijska):** ljudi različnih socialnih skupin povezuje enoten sistem družbenih vrednot (verski obredi, prazniki, romanja itd.). Preko te funkcije naj bi religija krepila skupne družbene vrednote in spodbujala družbeno solidarnost, kar velja predvsem za pripadnike iste verske skupnosti. V pluralnih družbah z različnimi religijami lahko religija deluje tudi dezintegracijsko, celo razdiralno.
- **Socialno-kontrolna:** nadzoruje uresničevanje norm in vrednot določene družbe (uresničevanje kodeksov), še posebej če imajo svoj izvor v verski tradiciji.
- **Osmišljevalna:** religija na določen način odgovarja na vprašanja razvoja narave, človeka, družbe ter jim pripisuje smisel.
- **Kompenzacijska:** kot posebej pomembno jo obravnavajo marksisti, ki menijo, da religija s svojimi predstavami o onstranskem življenju nudi vernikom dopolnilo in nadomestek za tostranske neenakosti, trpljenje (daje upanje v boljše življenje).
- **Legitimacijska:** upravičuje obstoječi družbeni red in položaj posameznega človeka v njem z delovanjem božje volje, da se ljudje sprijaznijo z obstoječim stanjem (npr. hinduizem je upravičeval kasti sistem, krščanstvo je izvor oblasti vladarjev razlagalo z božjo voljo).

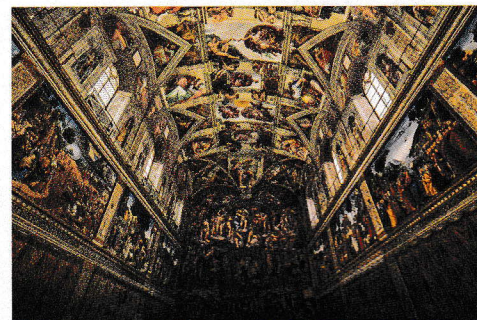

Verstva po svoje razlagajo svet in življenje na njem, kar vernikom pomaga pri soočenju s težavami, žalostjo, dvomi itd. Zato jih je treba spoznavati, razumeti in spoštovati.

SPOZNAL/-A BOM

- vpliv religije na posameznika in družbo;
- družbene in kulturne funkcije religije;
- pomen verskega pluralizma in (ne)strpnosti.

ZA RADOVEDNE

S preučevanjem verstev in njihovim pomenom za družbo so se ukvarjale in se ukvarjajo številne znanosti, antropološka, sociološka, teološka, filozofska, zgodovinska, umetnostna.

Slikarstvo, kiparstvo in gradbeništvo črpajo navdihe iz svetih knjig. Pod vplivom vere so nastale in nastajajo glasbene, literarne in arhitekturne mojstrovine. Na fotografiji je Sikstinska kapela v Vatikanu.

VERSKA NESTRPNOST

Ravno zato ker so verstva tako pomemben družbeni pojav, so se v celotni zgodovini človeške družbe dogajale zlorabe vere in verskih čustev ter prepričanj ljudi za najrazličnejše namene (osvajalske, vojaške, politične). Spomnimo se križarskih vojn, pa vojn v obdobju protireformacije v 16. in 17. stoletju. Verska nestrpnost je večkrat zanetila huda sovraštva, konflikte, tudi daljše vojne (npr. tridesetletna vojna med protestanti in katoličani v Svetem rimskem cesarstvu 1618–1648).

Verska nestrpnost (netoleranca) se dogaja tudi v sedanjosti. V Bosni in Hercegovini so se npr. po letu 1992 stopnjevali medetnični in medverski spopadi, vojna je zahtevala skoraj 200.000 žrtev. Tako rekoč dnevno slišimo novice o sporih med hindujci in muslimani v Indiji, med muslimani in kristjani v Libanonu, Egiptu in Iraku, med judi in muslimani v Izraelu, med muslimanskima ločinama šiitov in sunitov v Iraku, med katoliki in protestanti na Severnem Irskem itd. Sodobna družba pozna primere, ko posamezniki pod vplivom vere izvajajo nasilna, teroristična dejanja. Izziv sodobnih družb je, kako mlade pripraviti na življenje, da ne bodo dovzetni za družbeno negativne verske vplive.

Pravica do svobode veroizpovedi je prepoznana kot temeljna človekova pravica in je zapisana v Splošni deklaraciji o človekovih pravicah. Deklaracijo je leta 1948 sprejela Organizacija združenih narodov. Vse države podpisnice deklaracije so se zavezale, da jo

Verska pripadnost se kaže na vsakem koraku in v številnih oblikah: v videzu pokrajine, arhitekturi, običajih, vlogi žensk in starejših ljudi itd. Vplivi so obsežni ter prepleteni in jih po navadi opazimo šele takrat, ko obiščemo državo ali območje z drugačno vero ali ko se v družbi pojavi verska nestrpnost. Verski razlogi so ob gospodarskih najpogostejši vzroki za nestrpnost med različnimi skupinami ljudi. Popisi prebivalstva v Sloveniji po letu 2002 verske pripadnosti ne beležijo več.

bodo spoštovale (med njimi tudi Slovenija). V večini držav živijo verniki; vsem svetovnim religijam so skupne nekatere značilnosti (gl. spodnjo shemo in zemljevid na naslednji str.). Zato številne družbe spodbujajo **verski pluralizem** (strpen odnos med religijami). Konflikte med religijami in znotraj religij pa rešujejo z **medverskim dialogom**. Nastalo je (ekumensko) gibanje, ki krščanske Cerkve povezuje med seboj. V novejšem času želi gibanje k sodelovanju pritegniti tudi predstavnike drugih religij in verskih gibanj. Pojavlja se dialog med religioznimi in posvetnimi (zunajverskimi) oblastmi.

Na temo o verstvih napravite izdelek (plakat, pesem, video, pogovor, razstava ipd.). Pri pripravi vsebin uporabite ali upoštevajte pojme: verska strpnost (verski pluralizem), verska nestrpnost in medverski dialog. Izrazite svoje stališče do odnosov med verstvi.

MORALNI NAUK

- moralne norme, zapovedi, prepovedi, pravila obnašanja
- merila, kaj je prav, slabo, dobro

VERSKO RAVNANJE

- obredi (rojstvo, poroka, smrt)
- verski prazniki
- svetišča

VERSKO DOŽIVETJE

- odnos do Boga
- versko doživetje
- versko čustvovanje

VERSKE RESNICE, IDEJE, NAČELA V SVETIH KNJIGAH

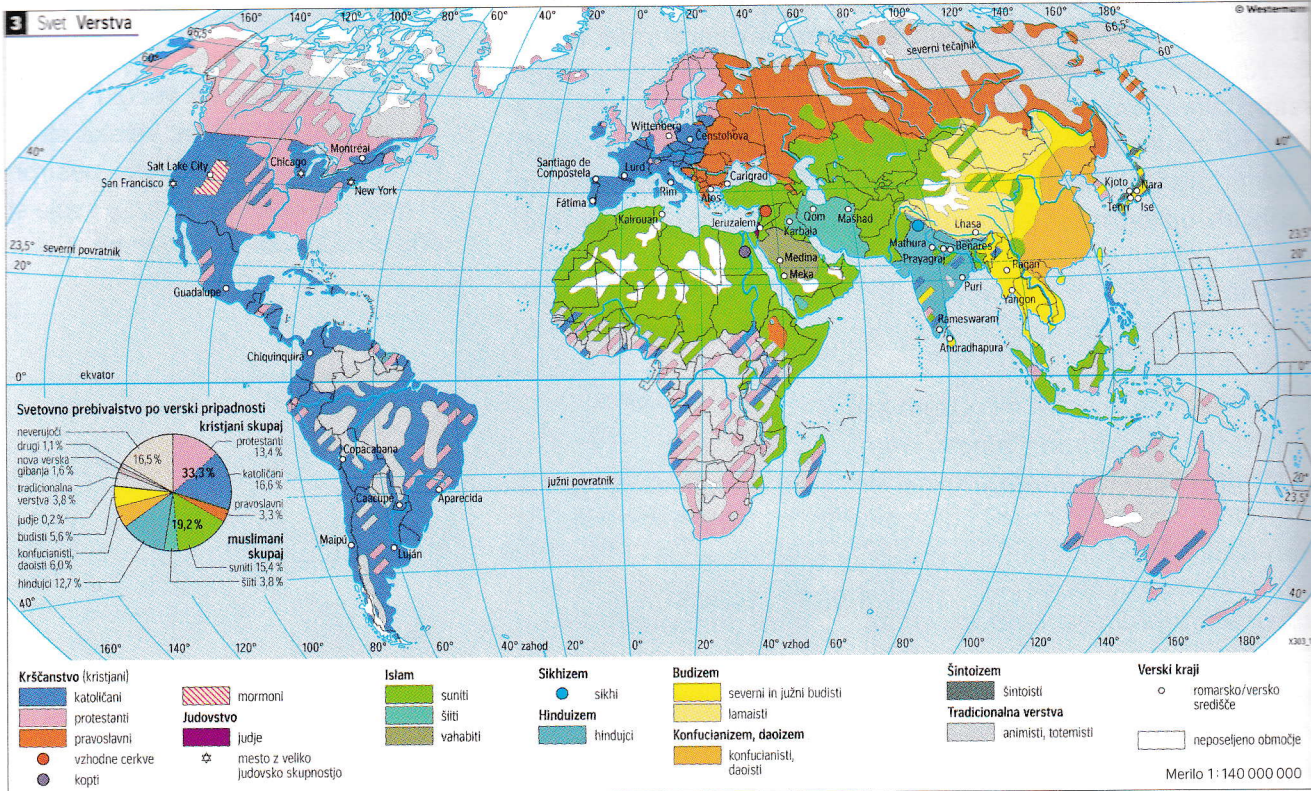
SKUPNOST

- skupnost ljudi, ki pripadajo isti veri
- občestvo, organizirano v različnih oblikah (Cerkev, denominacija, sekta, kult)
- občestvo

SVETE REČI

- sveti kraji (npr. Jeruzalem, Meka, Nazaret)
- sveti predmeti (kruh, hostija, verske knjige itd.)
- zgradbe in njihovi deli (cerkev, sinagoga, džamija, oltar itd.)
- dejavnosti (molitev, post, žrtvovanje itd.)

ZNAČILNOSTI
RELIGIJE

(Vir: Atlas sveta, Mladinska knjiga, 2021, Ljubljana, str. 183)

1. Analiziraj zemljevid verstev. Poimenuj tiste vere, ki jim pravimo svetovne oz. velike, tiste, ki so po svetu najbolj razširjene. Nekatere poveži z njihovimi simboli.
2. Katere izmed njih so prisotne v Sloveniji?
3. Katere funkcije ver prepoznaš v svojem okolju? Na katerih področjih delujejo, kako so povezane z vsakdanjim življenjem ljudi kot posameznikov in njihovih skupnosti?
4. Poznaš kako glasbeno, literarno, slikarsko ali kiparsko delo, ki je nastalo pod vplivom vere, ali je z njo vsebinsko močno povezano?
5. Poišči primer, s katerim lahko razložiš zlorabo vere v politične namene.

NASTAJANJE NARODOV V EVROPI

(Gl. tudi učbenik Družboslovje, 2. del, Fašizem, Nacizem.)

Za celovito razlago nastajanja narodov v Evropi bi bilo najbolje celovito razložiti zgodovino oblikovanja etničnih skupin (plemenske skupnosti, ljudstva, narodi, nacije). V naši obravnavi se bomo časovno in prostorsko omejili na pojasnitev naroda in nacije ter razmerja med narodom in nacijo. V obeh primerih gre namreč za soobstoječo ter preplet dveh pojavnih oblik etničnih skupnosti v sodobnih družbah.

Za razumevanje in uporabo pojma **narod** moramo upoštevati več omejitev. Te izhajajo iz zgodovinskih in kulturnih razlik v oblikovanju in razvoju posameznih narodov. Tako se za narode, ki so že zgodaj oblikovali lastno državo (npr. Angleži in Francozi), pojma naroda in nacije v veliki meri prekrivata. To pa ne more veljati za Slovence in druge narode, ki so velik del svoje zgodovine živeli v večnarodnih državah. V njih niso bili v enakovrednem položaju z večjimi narodi (spomnite se na zgodovino habsburške monarhije, v kateri so Slovenci živeli do konca prve svetovne vojne). Za Slovence je pojem naroda povezan s kulturnimi razsežnostmi njihove preteklosti (slovenski knjižni jezik od 16. stol. dalje, literatura v slovenskem jeziku, narodna zavest, izobraževanje, intelektualna elita itd.). Kot nacija pa se dojemamo v povezavi z lastno državnostjo.

Nastajanje modernih narodov povezujemo z družbenimi spremembami po industrijski revoluciji v Evropi. Narod je tako ena od oblik etničnosti, ki se izoblikuje v določenih družbenih okoliščinah, in ima **določene posebnosti** v primerjavi s preostalimi (npr. ljudstvo ali nacija), ki so tudi ozaveščene:

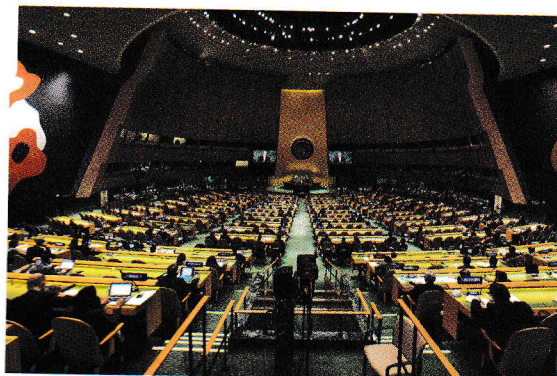
- skupen jezik,
- skupna zgodovina,
- skupne kulturne prakse,
- skupno ozemlje itd.

Te značilnosti so nosilke narodne identitete. Pomen vsake značilnosti med njimi se od naroda do naroda razlikuje. V slovenskem kontekstu je pri pojmu narod večji poudarek na **jezikovni** in **kulturni enotnosti**.

Pod pojmom **nacija** razumemo »politično organiziran narod«, narod, ki ima nacionalno državo. Nacionalna država nastane, ko narod vzpostavi suvereno politično oblast na zgodovinsko zasnovanem etničnem ozemlju. V Evropi so se nacije oblikovale na podlagi skupnosti enega, praviloma večinskega naroda (npr. Italijanov, Poljakov, Špancev, Francozov itd.).

SPOZNAL/-A BOM

- proces nastajanja naroda;
- spreminjanje funkcije naroda in nacije;
- problematiko odnosov med narodi.

Zasedanje Generalne skupščine Organizacije združenih narodov

Ali veš, kje ima sedež Organizacija združenih narodov (OZN tudi ZN)?

ZA RADOVEDNE

Tudi v angleško govorečih okoljih, npr. v VB in ZDA, jezikovno ločujejo narodnost – »nationality« od državljanstva – »citizenship«. To je povezano z večnarodnostno sestavo prebivalcev in sodobnimi migracijskimi procesi ter pridobivanjem državljanstva.

DEJAVNOST

- Poiščite informacije o zgodovini in nastanku držav, kakršni sta VB in ZDA.
- Preverite, kaj v VB in ZDA pomenita narodna pripadnost (nationality) in državljanstvo (citizenship).
- Uporabite svoje znanje zgodovine in ponovite temo o industrijski revoluciji (čas, razlogi, spremembe v tehnologiji in proizvodnji, posledice).

OZN je mednarodna organizacija, ki je nastala leta 1945. Danes so vanjo vključene skoraj vse države sveta, ki so se zavezale k ohranjanju mednarodnega miru in varnosti, skrbi za razvoj prijateljskih odnosov med narodi ter spodbujanju družbenega napredka, boljšega življenjskega standarda in človekovih pravic.

Slovenci dolgo nismo imeli svoje državnosti. Samostojna država Republika Slovenija je nastala 25. junija 1991 (dan državnosti). S tem smo Slovenci v celoti uresničili svoj zgodovinski položaj nacije. Proces oblikovanja nacije se sicer začne že s političnimi idejami v času obstoja Avstro-Ogrske (pomlad narodov 1848) in njenega razpadanja ob koncu prve svetovne vojne. Pa tudi s prizadevanji za avtonomijo in suverenost v Kraljevini SHS, Kraljevini Jugoslaviji ter v SFR Jugoslaviji po drugi svetovni vojni. Vzpostavitev nacionalne suverenosti Slovencev v samostojni državi Republiki Sloveniji leta 1991 je bila tako v resnici rezultat zelo dolgotrajnega zgodovinskega procesa.

Številne zgodovinske izkušnje kažejo, da narod lahko najceloviteje uveljavi svojo kulturo, politične in gospodarske interese v lastni državi. Zato si večina narodov prizadeva, da bi lahko uresničila ta cilj. Konec 20. stoletja je bil tako zaznamovan z razpadom nekaj večnarodnih držav in nastankom novih držav (npr. razpad Sovjetske zveze, razpad Jugoslavije, razdružitev Češkoslovaške). Pa tudi z združitvijo nekaterih drugih v skupno državo. (Npr. združitev Zvezne republike Nemčije in Nemške demokratične republike). Nekateri izmed teh procesov so potekali relativno mirno, drugi pa so vodili tudi v hude konflikte, celo vojne. Npr. med državami, ki so bile nekdanje republike SFR Jugoslavije, med državami, ki so bile nekdanje republike ZSSR – Rusijo in Gruzijo 2008, Rusijo in Ukrajino 2022.

Hkrati pa nas zgodovina uči, da veliko narodov te ideje ne more uresničiti, ne da bi s tem povzročili večje konflikte med narodi in državami. (Večnarodne države, različnost narodnih in državnih mej, razseljenost narodov med več držav ipd.). Vsakršno (pre)oblikovanje držav je politično dejanje, nanj pa vplivajo poleg političnih tudi gospodarski in kulturni dejavniki.

DEJAVNOST

- V Ustavi Republike Slovenije poiščite člen, ki ureja poseben položaj italijanske in madžarske avtohtone narodne skupnosti v Sloveniji. Kako je ta položaj urejen in zakaj je tako?
- Kakšen je položaj Slovencev v Italiji, Avstriji in na Madžarskem? Poiščite nekaj informacij na spletu in se o njih pogovorite v šoli. Svoja stališča v vseh primerih utemeljite.

Zato je izjemno pomembno vprašanje sodobnih družb tudi urejanje in zavarovanje položaja **narodnih manjšin**, ki ne živijo z matičnim narodom v skupni državi. Narodne manjšine živijo v skoraj vseh državah, poimenovanje pa se uporablja za različne primere:

- Lahko gre za poimenovanje manjšinskih narodnih skupnosti v odnosu do večinskega naroda; npr. Slovenci v Italiji v odnosu do Italijanov v tej državi.
- Lahko je mišljen del naroda, ki živi v drugi in ne v matični državi; primeri Slovencev v Italiji, Avstriji in na Madžarskem v odnosu do večine Slovencev v matični državi Republiki Sloveniji.
- Lahko gre tudi za uradno poimenovanje narodnih skupnosti v državi, ki imajo formalno urejen poseben status. Npr. Italijani in Madžari v Sloveniji, ki imajo zagotovljen posebej zavarovan položaj, drugače kot to velja za Srbe, Albance, Hrvate in pripadnike drugih manjšinskih narodnih skupnosti, ki živijo v Sloveniji.

(Gl. tudi učbenik Družboslovje, 2. del, str. 19, Najpomembnejši kulturni in znanstveni dosežki na današnjem slovenskem ozemlju.)

1. Kdaj je nastal slovenski knjižni jezik?
2. Kdo so tvorci slovenskega knjižnega jezika?
3. Kakšno vlogo pripisujemo P. Trubarju, J. Dalmatinu, A. Bohoriču? Kaj ste se učili o navedenih avtorjih pri slovenščini, zgodovini?
4. Kakšno vlogo ima v oblikovanju slovenskega jezika in slovenske narodne zavesti F. Prešeren? Poznate vsebino dela Krst pri Savici?
5. Kako vrednotimo v oblikovanju slovenske narodne zavesti prispevke V. Vodnika, A. T. Linharta, J. V. Valvasorja?
6. Kdaj smo Slovenci dobili svojo prvo univerzo?

Razvoj narodov in nacij ter njihovi medsebojni odnosi so bili in so tudi v sedanosti povezani s politično ideologijo **nacionalizma** ter z nacionalističnimi političnimi gibanji. Oboje je lahko povezano z izjemno pozitivnimi pomeni ter usmeritvami. V takšnih primerih lahko govorimo tudi o **patriotizmu** oz. **domoljubju** – ljubezni do lastnega naroda in države (domovine). Ljudje se npr. bojujejo za osvoboditev svojega naroda izpod tuje nadvlade, za svoj narod so pripravljeni izpostaviti tudi svoja življenja.

V zgodovini pa se je nacionalizem večkrat razvil tudi v **negativne oblike** – v ideje in prepričanja o večvrednosti lastnega naroda. Povezan je bil z nasiljem do drugih narodov, s težnjami po asimilaciji ali celo uničenju drugih narodov. Tako je npr. nacionalsocializem (nacizem) kot ideologija usmerjal ravnanje nemške države v času priprav na drugo svetovno vojno in njenega trajanja – 1933 (prihod Adolfa Hitlerja na oblast) – 1945 (konec druge svetovne vojne).

Negativne oblike nacionalizma so izključujoče do drugih narodov, saj jih usmerja prizadevanje za uveljavitev lastnih koristi ne glede na pravice drugih narodov. Vse to pripelje celo do sovražnega odnosa do drugih narodov, zlahka tudi do medsebojnega pobijanja. Ideologija nacizma je tako med svoje pomembne cilje zastavila »dokončno rešitev judovskega vprašanja«. Ta pa je v praksi pomenila genocidno uničevanje milijonov nearijcev, posebej Judov, pa tudi Romov in slovanskih narodov.

Negativne oblike nacionalizma so po navadi povezane z **nestrpnostjo** (njene oblike prikazuje shema na str. 38). Pa tudi s **ksefobijo** (strah, odpor, sovraštvo do drugih in drugačnih) in **predsodki** (negativna stališča do drugih etničnih skupin, ki niso racionalno utemeljena in nimajo stvarne osnove). Kažejo se kot občutki strahu pred drugimi, zavračanje, odpor, sovraštvo, pripisovanje manjvrednosti drugim. Posledica predsodkov je z njimi usklajena **diskriminacija** – razlikovalno ravnanje, ki praviloma druge (manjšine, priseljence)

*V zgodovini smo vse do današnjega časa priča dogodkom, ko zaradi verskih, etničnih ali jezikovnih razlik med pripadniki neke skupnosti prihaja do načrtnega in sistematičnega uničevanja pripadnikov »nasprotne, moteče, drugačne itd.« skupnosti. Takšnim dejanjem pravimo **genocid** (npr. pokol okoli 800.000 Tutsijev in zmernih Hutujcev v Ruandi).*

postavlja v izrazito slabši položaj (npr. otežen dostop do dela, stanovanj, socialne pomoči, razlikovalna obravnava v medijih ipd.). Navedene oblike nacionalizma so se v zadnjem desetletju okrepile tudi v razvitih in urejenih državah v Evropi. Še posebej pa so se okrepile v povezavi z gospodarsko krizo po letu 2008 in z okrepitevijo desničarskih nacionalističnih strank (npr. AfD v Nemčiji, Severna liga v Italiji, Nacionalna fronta v Franciji). Tudi v Sloveniji so se v tem obdobju nacionalistične ideje okrepile.

Vse oblike nacionalne nestrpnosti vodijo v konflikte, ki se zlahka razplamtijo in postanejo neobvladljivi, zato je le strpno urejanje mednarodnih odnosov dober temelj za sožitje v sodobnem svetu.

DEJAVNOST

Sestavite skupine tako, da bo vsaka obravnavala drugo obliko nestrpnosti. Skupine si ugotovitve predstavite med seboj. Nekdo izmed vas naj povzame bistvo spoznanj vseh skupin in ga predstavi na tabli, plakatu, z uporabo računalnika ipd.

IZZIV

1. Pojasni razliko med narodom in nacijo.
2. Si že doživel/-a katero izmed oblik nestrpnosti? Kako si se počutil/-a in se odzval/-a?
3. Kakšno je tvoje stališče do katere koli oblike nestrpnosti v družbi? Predstavi in utemelji ga.
4. Slovenci imamo že dolgo status naroda, od leta 1991 pa imamo tudi status nacije. Kdaj so Slovenci postali narod in kako ter kdaj so se vzpostavili kot nacija?
5. Kakšen položaj imajo npr. Italijani ali Madžari v Sloveniji, Romi v Evropi, Katalonci v Španiji, Škoti v Veliki Britaniji?
6. Ali tudi ti kdaj občutiš ali izkažeš svoj patriotizem? Je ta občutek zate pomemben?

2. NEENAKOSTI V SODOBNIH DRUŽBAH

Še ta seja, pa ta dva sestanka, pa še tole, pa ... Doma bom ob sedmih. Kaj bi dal za osemurno službo!

Ja prav fino je biti zaposlen. Imaš fajn službo in lepo plačo. Jaz pa dobivam to skromno pokojnino in kupujem najcenejše stvari.

Kako je lepo upokojencem. Vsak mesec dobijo svojo pokojnino. Jaz pa garam za to minimalno plačo ...

Kaj bi dal za redno službo? Pa četudi bi delal 15 ur na dan. To začasno delo na projektih ni fino.

PREVERJANJE PREDZNANJA

Izlušči zmo resnice iz spodnjih misli. Katera misel ti je »najbližja«? S katero se ne strinjaš?

Ne premišluj o tem, česa nimaš. Premišluj o tem, kaj lahko narediš s tem, kar imaš.

Bogastvo pridobiva veliko prijateljev, siromaka pa njegov prijatelj zapušča.

Lahko si mlad brez denarja, ne moreš pa biti star brez njega.

Zadovoljstvo je naravno bogastvo, razkošje je umetna revščina.

Svet ukazuje ženskam, mi ukazujemo svetu, ženske pa nam.

- družbeno neenakost, družbeni status, družbeno slojevitost;
- različne razlage družbene slojevitosti;
- biološki in družbeni spol, družbeno neenakost moških in žensk;
- vpliv družbene neenakosti na različne vidike življenja;
- kaj je revščina, kako jo določamo in merimo; nekatere vzroke za revščino ter mehanizme za njeno zmanjšanje.

Družbeno neenakost → družbeni status = ekonomsko stanje oz. družbena moč oz. družbeni ugled

DRUŽBENA NEENAKOST, DRUŽBENI STATUS IN DRUŽBENA SLOJEVITOST (STRATIFIKACIJA)

DRUŽBENA NEENAKOST IN DRUŽBENI STATUS – KAJ JU DOLOČA – TER DRUŽBENA SLOJEVITOST

Družbeno vrednotenje nekaterih razlik med ljudmi je povezano z neenako porazdelitvijo materialnih dobrin, življenjskih možnosti, moči, privilegijev, ugleda in vpliva. V pretežnem delu človekove zgodovine so materialne dobrine (zemlja, pitna voda, pridelki, živina, sužnji, denar itd.) neenakomerno porazdeljene med ljudi. Razlogi za to so povezani z razlikami med ljudmi po spolu, starosti, sposobnostih (fizičnih, umskih), pripadnosti (plemenski, etnični, narodnostni, verski) itd. Vendar vse razlike med ljudmi še ne pomenijo družbene neenakosti. Le ljudje z lastnostmi, ki jih je družba cenila, so imeli lažji dostop do materialnih dobrin, z njimi pa je bil omogočen dostop do življenjskih priložnosti. Neenaki porazdelitvi položajev in dobrin v družbi pravimo **družbeno neenakost**. Z njo je povezana **hierarhična razporeditev ljudi na družbeni lestvici**. To pomeni, da položaji na lestvici niso enakovredni, temveč so ovrednoteni kot višji (težje dosegljivi, redkejši, bolj zaželeni) in nižji (bolj množični, manj zaželeni, tudi nezaželeni). Posamezniki/-ce zasedajo na družbeni lestvici določen **družbeni položaj** ali **družbeni status** (družbeni ugled – spoštovanje, priznavanje v družbi). Ugled se izraža posredno z znaki, simboli, odnosi. Tako ljudi označujemo z uniformami in posebnimi znaki na njih, naslavljamo jih z določenimi nazivi. Ugledne osebe sprejemajo po točno določenem protokolu (npr. voditelje držav, nagrajence). Ugledne ljudi lahko tudi posebej varujejo. Navedene določnice družbenega statusa so lahko med seboj usklajene ali pa tudi ne (statusna neskladnost).

Družbeni status je lahko **pripisan**. To pomeni, da ga človek večinoma podeduje oz. pridobi že ob rojstvu z družinskim poreklom in s primarno socializacijo v družini, sam pa ga ne more spremeniti ali lahko nanj zelo omejeno vpliva. Pomembni dejavniki pripisanega socialnega statusa so poleg družinskega porekla še rasa, etnična in verska pripadnost ter spol. Pripisani socialni položaji so značilni za **zaprte družbe**, ki ljudem ne omogočajo družbene mobilnosti ali pa je ta zelo omejena.

Za sodobne, predvsem modernizirane družbe veljajo drugačna pravila. Družbeni statusi so v mnogo večji meri **pridobljeni**, kar pomeni, da ljudje svoje statuse lahko spremenijo (napredujejo, pa tudi nazadujejo na družbeni lestvici položajev). Take družbe imenujemo **odprte**, z možnostjo **vertikalne** in **horizontalne mobilnosti**. Tudi v teh družbah je mobilnost v praksi omejena, še posebej če imamo v mislih možnosti napredovanja.

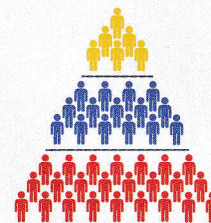
Skupine ljudi z enakim ali zelo sorodnim družbenim položajem tvorijo **družbeni sloj** (marksistična teorija ga poimenuje kot družbeni razred). Delitev družbe na sloje pa je poimenovana z izrazom **družbena slojevitost** (stratifikacija): npr. delitev na nižji, srednji in višji sloj.

Družbene neenakosti, npr. sužnjelastništvo, fevdalizem, kapitalizem itd., so sistemsko zaščitene. To pomeni, da družbena slojevitost zahteva utemeljevanje in upravičevanje razvrščanja ljudi v sloje, saj so ekonomske dobrine, družbena moč in ugled neenakomerno porazdeljeni. Temu pravimo **legitimizacija družbene neenakosti**. Načini legitimiranja neenakosti so v različnih družbah različni: v kastnem sistemu v Indiji je to vlogo prevzela religija – hinduizem, v fevdalni Evropi jo je opravljalo krščanstvo in v njegovem imenu Cerkev (družbena neenakost kot rezultat delovanja božje volje in zaupanje v enakost pred bogom). V modernih kapitalističnih družbah to vlogo opravlja ideologija, ki trdi, da vsakdo zasede v družbi mesto oz. vlogo oz. položaj glede na svoje sposobnosti in prizadevnost. Odgovornost za družbeni položaj je tako v kapitalizmu v celoti prenesena na posameznika/-co, sistemska odgovornost kapitalizma pa ostane prikrita.

Znanost ni enotna glede odgovorov o vzrokih za družbeno slojevitost, posledicah le-te ter razlagah o družbeni slojevitosti v sodobnih družbah. Poznamo več razlag družbene slojevitosti. V grobem bi jih lahko delili na konfliktne in funkcionalistične.

Konfliktne razlage, ki izvirajo iz marksistične teorije, govorijo o tem, da družbena slojevitost izvira iz neenakih možnosti dostopa do proizvodnih sredstev. (Njihovi **lastniki so hkrati vladajoči razred** v družbi, saj imajo največjo družbeno moč, vplivajo na družbo, delujejo v njej za svoje interese. **Nelastniki so podrejeni** in imajo omejeno družbeno moč). Odnos med lastniki in nelastniki temelji na **izkoriščanju**, med njimi nenehno poteka **razredni boj**.

Vsi izkoriščevalski sistemi služijo interesom vladajočih. Ti imajo tudi največ družbene moči za sprejemanje političnih odločitev, za vpliv na pravni sistem, šolski sistem, na verske institucije itd. Družbena slojevitost je v svojem jedru nepravilna, zato bo razredni boj nujno vodil v revolucijo in odpravo izkoriščanja. Takšne so bile napovedi Karla Marxa (1818–1883) v 19. stoletju, kasneje so jih drugi avtorji še dopolnili. Max Weber (1864–1920) je klasični konfliktni razlagi, utemeljeni na razlagi lastnine (osnova za nastanek razredov), dodal še vpliv dostopa do družbene moči (osnova za nastanek političnih strank) ter vpliv statusnih skupin, ki nastajajo na temelju sorodnega družbenega statusa. Tudi Weber meni, da je konfliktnost družbe v večrazredni oz. večslojni (razslojeni) družbi nujna, ne vodi pa nujno v revolucijo.

1. O katerih družbenih slojih navadno govorimo v razvitih družbah?
2. Katere družbene sloje lahko prepoznaš v Sloveniji? Kaj se dogaja s sloji (se njihov položaj spreminja, kateri se krepijo in kateri zmanjšujejo)?
3. Kaj meniš, zakaj se dogajajo spremembe, ki si jih zaznal/-a?

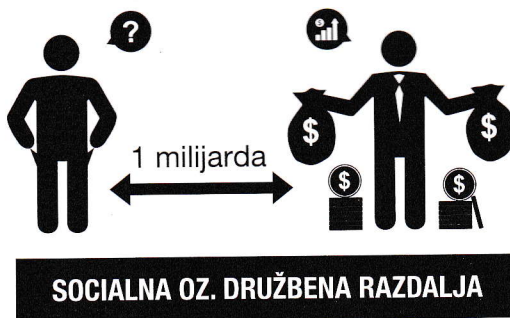

Nekateri/-e posamezniki/posameznice (zdravnice, duhovniki, državniki, menedžerji itd.) ne glede na njihove osebne lastnosti uživajo visok ugled v družbi predvsem zato, ker opravljajo poklice, ki so v družbi cenjeni. Snažilke, smetarji, vratarji itd. imajo nizek družbeni ugled, prav tako ne glede na njihove osebne lastnosti.

Različna višina kupčkov na fotografiji ponazarja razlike v imetju, s tem pa tudi v družbi.

Funkcionalistične razlage izpostavljajo koristnost in celo potrebnost družbene neenakosti oz. slojevitosti v skupno dobro celotne družbe. Govorijo, da tekmovanje za visoke družbene položaje motivira ljudi za opravljanje dela skladno z družbenimi pričakovanji. Položaj ljudi na družbeni lestvici, neenakost med njimi in pripadnost določenemu položaju oz. sloju, deluje kot nagrada za doseganje višjih in bolje plačanih položajev. Najbogatejši in najvplivnejši so najbolj usposobljeni in največ prispevajo k delovanju družbe kot celote. (Npr. ameriška funkcionalista Kingsley Davis in Wilbert Moore.) S temi stališči funkcionalizem predvsem zagovarja razslojeno družbo kot funkcionalno, hkrati pa je deležen številnih kritik.

Novejše razlage razslojenosti družbe so se od ekonomskih razlik v lastnini ter razlik v družbeni moči usmerile tudi k pojasnjevanju drugih dejavnikov, npr. kulturnih. Tako se je izoblikovala **teorija kulturnega kapitala** (francoski sociolog Pierre Bourdieu, 1930–2002). Govori, da ljudje, ki živijo v podobnih družbenih okoliščinah (razredih, slojih), razvijejo svojo kulturo – podobne življenjske sloge in okuse – ter ustvarjajo socialna omrežja; razvijejo **svoj kulturni in socialni kapital**. Oboje se tudi prenaša iz generacije v generacijo. Razvija se v družini, v širšem sorodstvu, v šoli, na delovnem mestu, v lokalnih, verskih, interesnih in političnih skupinah (npr. političnih strankah). Prepoznamo ga kot podoben pogled na svet, kot skupni vrednotni sistem, soroden način izražanja, skupne socialne veščine. Pa tudi glede na zaupanje v institucije (politike, državo, Cerkev) in druge ljudi, način potrošnje, način preživljanja prostega časa itd.

DEJAVNOST

- Ali so na lestvicah najbogatejših zemljanov tudi Slovenci? Če odgovora ne poznaš, informacije poišči na spletu.
- Slovenska revija Zarja vsako leto zbira predloge za ime Slovenka leta. Na spletu poišči, za katera dejanja in osebne lastnosti se podeljuje ta naslov.
- Na spletu poišči raziskavo o zaupanju ljudi. Komu najbolj zaupajo in zakaj? Komu najmanj zaupajo in zakaj?

IZZIV

1. Poišči primer družbene neenakosti (med dvema osebama ali med dvema skupinama ljudi), predstavi jo in razloži, kaj jo določa.
2. Navedi po en razlog za in enega proti družbeni neenakosti (razslojenosti).
3. Predstavi konkreten primer družbene mobilnosti, lahko vertikalne ali horizontalne.
4. Opiši ali skiciraj (nariši) hierarhično družbeno lestvico ljudi v svojem družbenem okolju (sorodstvo, znanci, sokrajani itd.). Kateri so najvišji položaji na njej, kateri nižji? Kdo in iz katerih razlogov jih zaseda?
5. Razloži pojem družbena slojevitost.
6. Ali je razslojenost ljudi povsod po svetu enaka? Poskusi utemeljiti, kje je večja in kje manjša (kje so med ljudmi večje in kje manjše socialne razlike).

OBLIKE DRUŽBENE NEENAKOSTI V SODOBNIH DRUŽBAH: PO MATERIALNEM STANJU – REVŠČINA

(Gl. tudi učbenik Družboslovje, 1. del, Razkorak med gospodarsko razvitimi državami ter državami v razvoju in manj razvitimi državami.)

Opredelitev revščine

Ne glede na stopnjo svoje razvitosti se prav vse družbe soočajo tudi s pojavi revščine. Za prikazovanje ekonomskih razmer v državah in družbah uporabljamo številne podatke (oz. kazalnike, npr. stopnjo gospodarske rasti, indeks človekovega (družbenega) razvoja (HDI – Human Development Index), indeks neenakosti, zaposlitveno in izobrazbeno sestavo prebivalstva itd., najpogosteje pa uporabljamo BDP/preb. (bruto domači proizvod na prebivalca: vrednost vseh dokončanih proizvodov in storitev, ustvarjenih znotraj ene države v določenem obdobju, po navadi v enem letu, na prebivalca, izražena v ameriških dolarjih – USD). Po teh kazalnikih delimo države na bogate (oz. gospodarsko razvite), države v razvoju in revne države (gospodarsko manj razvite).

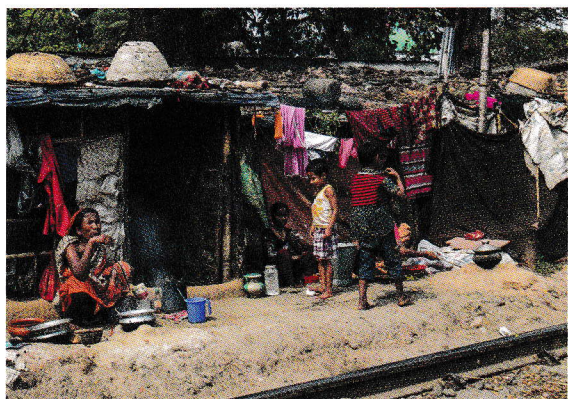
Opredelitev pojma revščina je več. O **absolutni revščini** je mogoče govoriti, kadar ljudje ne morejo zadovoljevati svojih temeljnih potreb (npr. po hrani, stanovanju, nujnih oblačilih, si zagotoviti zdravstvene oskrbe). Tudi glede temeljnih potreb je zaradi razlik med družbami težko postaviti povsem enotna merila (stanovanja v različnih klimatskih pogojih so različna, prav tako oblačila, potrebe po zdravstveni oskrbi so povezane s starostjo itd.). O **relativni revščini** pa govorimo, ko ljudje nimajo dovolj virov, da bi si zagotovili dobrine in storitve, ki v njihovi družbi (glede na njeno razvitost) veljajo kot samoumevne, in si tako zagotovili družbeno sprejemljiv način preživetja.

Pri ugotavljanju deleža revnih v neki družbi in določanju meje revščine pogosto uporabljamo delež dohodka, ki naj bi zagotavljal družbeno sprejemljiv način življenja. V Sloveniji je leta 2022 z dohodkom, nižjim od praga tveganja revščine, živelo 12,1 % ali 252.000 ljudi.

Sociološko razumevanje povezuje revščino s **socialno izključeno** članov družbe. Revščina, tako absolutna kot relativna, vključuje tudi socialno in kulturno pomanjkanje, oboje pa revnim ljudem preprečuje, da bi se vključevali v družbo in pomembne družbene dejavnosti. To pomeni, da je človek izključen iz vsakdanjih življenjskih navad in običajev, kar zmanjšuje tudi možnost izhoda iz revščine. Revni otroci se npr. ne morejo udeleževati številnih dejavnosti, ki jih obiskujejo njihovi vrstniki, med njimi se trgajo socialne vezi, podvrženi so zaznamovanosti, predsodkom, stereotipom, zavračanju ipd.

*V absolutni revščini živi vsak peti zemljan.
Prvi prizor je iz Ljubljane, drugi iz Montreala.*

Razviti svet proizvaja in troši (torej ima) veliko več, kot potrebuje, del manj razvitega sveta pa živi v splošnem pomanjkanju, revščini (torej nima).

IZZIV

1. Razloži, zakaj so tudi med prebivalci zelo bogatih držav reveži.
2. Revščina zastrepnja možgane. Kako si razlagaš to misel?

Posledice revščine so prepletene in večplastne. Praviloma imajo revni ljudje občutek nemoči, odvisnosti in manjvrednosti. Mnogi si lahko, kljub trdemu delu, privoščijo le samo osnovne dobrine. Ne morejo varčevati, šolati otrok. Ti ljudje se le redko vključujejo v politične stranke, sindikate in druge institucije. Prav tako nimajo možnosti za kakovostno preživljanje prostega časa.

Vzroki revščine in mehanizmi za njeno zmanjševanje

Sociološko preučevanje revščine daje različne odgovore na vprašanje, zakaj do nje prihaja. Razlag revščine je več, nekatere odgovornost zanjo pripisujejo samim revnim ljudem, druge pa družbi.

Teorija o kulturi (subkulturi) revščine zatrjuje, da revni oblikujejo posebne življenjske vzorce, vrednote in norme ter ustvarijo posebno subkulturo revščine. Njene značilnosti so vdanost v usodo ter občutek nemoči in manjvrednosti. Niso usmerjeni v šolanje in stabilno delo, ampak v trenutno zadovoljevanje potreb. Prenašajo jo iz generacije v generacijo, kar preprečuje, da bi lahko izboljšali svoj družbeni položaj.

Teorija situacijske prisile trdi, da je revščina posledica razmer, v katerih živijo reveži. Tako reveži ne varčujejo, ker za to sploh nimajo sredstev ali pa nimajo dovolj sredstev, da bi jim to lahko pomagalo. Do dela imajo negativen odnos, ker morajo opravljati najslabše plačana in najbolj umazana dela, brez možnosti napredovanja in brez vsakršnega ugleda.

Konfliktne teorije razlagajo revščino kot posledico razslojenosti družbe, kot nujni proizvod kapitalizma. Revni niso nesposobni ali neambiciozni, ampak sploh ne dobijo priložnosti, da bi se dokazali.

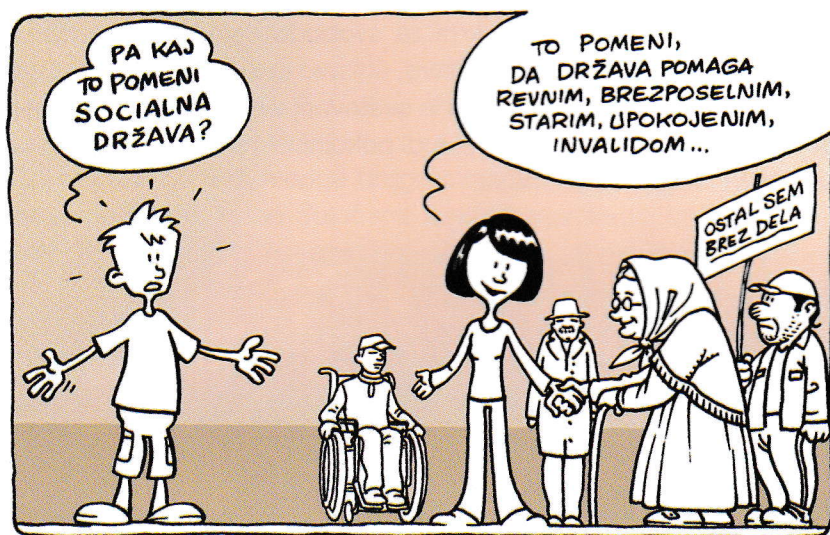
Teorije o družbeni funkcionalnosti revščine trdijo, da revščina koristi celotni družbi, ker ustvarja ljudi, ki opravljajo najnižja in najslabša dela. In ker ustvarja delovna mesta za ljudi, ki se ukvarjajo z reveži (npr. socialni delavci, medicinsko osebje, uradniki, policisti).

Revščina je povezana, kot smo videli v poglavju o etnični zastopljenosti, tudi z etnično pripadnostjo, izobrazbo, starostjo, spolom in migracijami. V ZDA je npr. stopnja tveganja revščine večja pri Afroameričanih, Latinoameričanih in staroselcih. V Sloveniji so med revnimi nadpovprečno zastopani Romi, v celotni Evropi migranti, Turki v Nemčiji, Albanci v Italiji, Alžirci v Franciji itd.

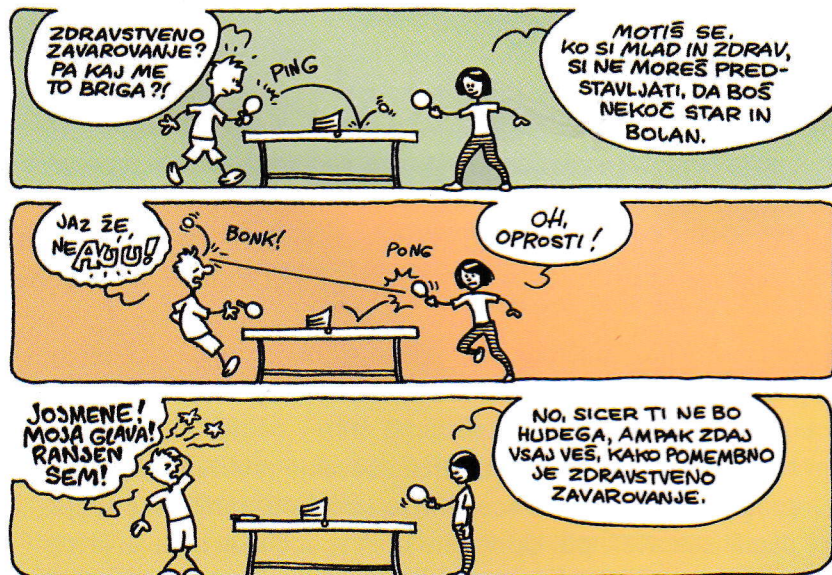
Pravimo, da je pri njih **tveganje za revščino** večje, izrazitejše. To velja tudi za starejše (po upokojitvi), posebej za starejše ženske (njihove pokojnine so še posebej nizke zaradi slabše plačanega dela žensk, dela za krajši delovni čas itd.), če so do njih sploh upravičene. Največjo stopnjo revščine je zaslediti med dolgotrajno brezposelnimi ter v prekarnih, negotovih oz. fleksibilnih zaposlitvah.

Revščina je povezana z družbeno neenakostjo; reven človek je na dnu družbene lestvice, ima nizek status. Povezana je tudi z družbenim sistemom in sistemom socialne države (države, ki si je za cilj postavila socialno varnost in socialno pravičnost svojih prebivalcev). Visoko razvite sodobne države se precej razlikujejo glede vpliva, ki ga ima država oz. politika na zmanjševanje revščine. Za ZDA in Veliko Britanijo je značilen manjši vpliv države na zmanjševanje revščine. V mnogih drugih evropskih državah je ta vpliv večji (največji je v skandinavskih državah, velik je tudi v Sloveniji).

SOCIALNA DRŽAVA

PRAVICA DO SOCIALNE VARNOSTI
PRAVICA DO ZDRAVSTVENEGA VARSTVA

(Vir: Ustava RS v stripu, Skupni projekt Državnega zbora in Ustavnega sodišča ob 20. obletnici sprejetja Ustave Republike Slovenije. Ilustriral: Zoran Smiljanič. Ljubljana, 2017, str. 8, 26)

Ustava RS v 14. in 15. členu pravi: *V Sloveniji bi morale biti vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj, invalidnost ali katero koli drugo osebno okoliščino. Vsi so pred zakonom enaki.* Pripravite okroglo mizo in razpravljajte o lastnih izkušnjah z uresničevanjem zgoraj zapisanih pravic.

ZA RADOVEDNE

- Po podatkih Unicefa za leto 2019 je v svetu vsak deseti otrok prisiljen v t. i. otroško delo (služi kruh in pomaga preživljati svojo družino).
- Največji stopnji tveganja revščine so izpostavljeni dolgotrajno brezposelni in zaposleni v negotovih zaposlitvah oz. zaposlitvah za krajši delovni čas. Med temi je največ mladih (predvsem mladih žensk) in starejših delavk in delavcev ter manj izobraženih.

ZA RADOVEDNE

OZN si je za cilj postavila najprej preploviti in nato izkoreniniti število žrtev revščine in lakote. Tudi EU si prizadeva v boju proti revščini in velja za glavnega svetovnega donatorja. Prebivalcem nerazvitih držav pomaga na različne načine, oskrbuje jih s pitno vodo, hrano, oblačili, zdravili, šolskimi potrebščinami, gradi šole, zdravstvene domove itd. (Na fotografiji je prizor iz Indije.)

Najboljši način reševanja problemov revščine je povezan z ustreznim kakovostnim javnim izobraževanjem, zagotavljanjem delovnih mest ter visoko stopnjo zaposlenosti. Pa tudi z ustreznim plačilom za delo ter kakovostnimi sistemi socialnega in zdravstvenega ter pokojninskega zavarovanja prebivalstva. V skandinavskih državah, kjer so razvili model **socialne države** oz. **države blaginje**, se z revščino relativno uspešno spopadajo. V zadnjih letih v več državah (tudi v Sloveniji) potekajo tudi razprave o univerzalnem temeljnem dohodku (UTD), ki bi lahko pomagal blažiti probleme revščine.

Tudi Slovenija skrbi za kakovost življenja, varnost in blaginjo svojih prebivalcev, posebno če se ti znajdejo v neugodnih življenjskih razmerah. To pomeni, da skrbi za svobodo dela, razna socialna zavarovanja ter za javno zdravstvo, šolstvo in kulturo, pa tudi z zagotavljanjem denarnih sredstev in svetovanj v osebnih in družinskih stiskah. Posebnega pomena je tudi pokojninski sistem, ki temelji na medgeneracijski solidarnosti.

V vsakodnevem življenju pereče aktualne, socialne probleme pomagajo reševati humanitarne organizacije s prostovoljci (na fotografiji). Poznaš kak tovrsten primer? Si prostovoljec/prostovoljka? Bi želel/-a to postati? Skupaj s sošolci in ob pomoči učitelja poiščite informacije, kje se je mogoče vključiti v prostovoljno delo in kako.

DEJAVNOST

Na temo o mehanizmih za zmanjševanje revščine pripravite predstavitev, izdelek, scenarij za igro vlog, radijsko oddajo, napiši sestavek ipd. Uporabite pojme: socialna država, javne institucije, sindikati, nevladne organizacije. Pomagajte si tudi z znanjem preostalih predmetov.

OBLIKE DRUŽBENE NEENAKOSTI V SODOBNIH DRUŽBAH: PO SPOLU

IZZIV

1. Kaj označujejo simboli na levi sliki?
2. Kako si razlagaš pojem družbeni spol?

Za človeka (in tudi mnoge druge biološke vrste) je značilen **spolni dimorfizem**, to so določene telesne značilnosti in razlike med posamezniki in posameznicami. Glede na te značilnosti se ljudje ločijo na pripadnike/-ce moškega in ženskega **biološkega spola**. Biološka zaznamovanost spola je genetsko pogojena s triindvajsetim kromosomskim parom (XX za ženski spol ter XY za moški spol). Spol je določen ob združitvi dveh spolnih celic, moške in ženske, oblikuje pa se in postane prepoznaven v razvoju človeškega zarodka ter kasneje posameznega človeškega bitja.

Nekatere lastnosti spola so prepoznavne že ob rojstvu (zgradba genitalij ali spolnih organov – primarni spolni znaki), druge šele kasneje (med odraščanjem, v puberteti – sekundarni spolni znaki, npr. poraščenost, dojke, zgradba telesa itd.). Večino ljudi je mogoče umestiti v enega od bioloških spolov, ne pa vseh. V (sicer) redkih primerih npr. hormonsko izločanje ni usklajeno z genitalijami. Tudi biološki spol pa vključuje doživljanje lastnega telesa, njegovo sprejemanje ali tudi nesprejemanje, kar imenujemo **spolna identiteta**. V zvezi z moškim in ženskim spolom so v družbi izoblikovani tudi pričakovanja in predstave, kaj naj bi bilo primerno za pripadnike/-ce enega ali drugega spola (osebne lastnosti, družbene vloge).

Družbene in kulturne vidike razlik med spoloma imenujemo **družbeni spol**, kar zaznamuje **spolna dihotomija** ali **spolna asimetrija**. Predstave o spolih so vedno družbeno pogojene in med družbami tudi različne. Določene družbe ne razločujejo dveh spolov, temveč imajo tudi predstavo o tretjem spolu – *berdache*, biološki moški z lastnostmi in vlogami žensk pri severnoameriških Indijancih, ter *hidžre* – biološko večinoma moški brez družbene spolne določenosti v Indiji. Spolna identiteta ni biološko določena, ampak je rezultat procesa oblikovanja človekove osebnosti v družbi, biološki spol pa

ZA RADOVEDNE

V drugem desetletju 21. stoletja se je organizirani boj žensk proti nasilju nad njimi okrepil. Ženske so o njem spregovorile v javnosti. Organizirale so različna tovrstna društva (npr. v Sloveniji nevladna organizacija Inštitut 8. marec), mednarodne projekte (npr. Jaz tudi/Me too, na fotografiji v Bangladešu) in zahtevajo zakonsko sankcioniranje tovrstnega nasilja.

Ob upoštevanju bogastva, ki vključuje lastnino, vlaganja, delnice itd., ocenjujejo, da je v razvitih modernih družbah povprečni moški dohodek skoraj dvakrat večji od ženskega. Ženske v EU zaslužijo v povprečju skoraj 15 % manj na uro kot moški. Največjo razliko v plačah med spoloma so zabeležili v Estoniji (23 %), najmanjšo pa v Romuniji (3 %).

ZA RADOVEDNE

Modra misel Roze Luxemburg, (1870–1919), marksistične teoretičarke in revolucionarke, se glasi, da je svoboda vedno svoboda le tistega, ki misli drugače. Kako razumeš to misel? Jo lahko povežeš z idejo »presežimo kulturo seksizma«?

Roza Luxemburg

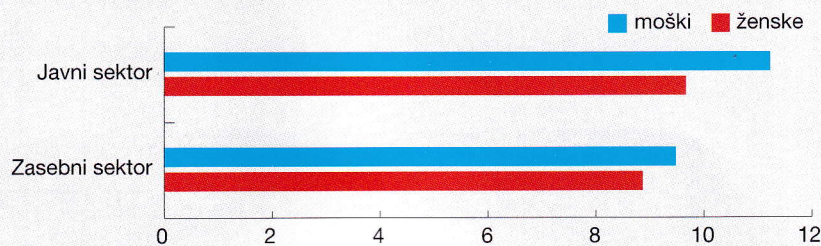
je zanjo le izhodišče. Ko govorimo o družbenem spolu, uporabljamo izraza **moškost** in **ženskost**, ki sta lahko precej neodvisna od biološkega spola. Vključujeta npr. načine obnašanja, govorjenja, oblačenja itd. Družbeni spol se oblikuje v socializaciji, tudi z igranjem različnih iger in igranjem z igračami, zaznamovanimi glede na spol, in z utrjevanjem spolno specifičnih vlog v pretežno istospolnih vrstniških skupinah. Ob tem na oblikovanje spolne identitete vplivata družina in šola v pedagoškem procesu, vse močnejše pa tudi mediji in drugi dejavniki socializacije.

Čeprav se **stereotipi** (ustaljena prepričanja o lastnostih ljudi) in **predsodki** (sodbe o ljudeh, ne da bi jih poznali ali imeli o njih potrebne informacije) o družbenih vlogah žensk in moških spreminjajo, še zdaleč niso odpravljeni. Raziskave potrjujejo, da je skrb za družinske člane še vedno v prvi vrsti razumljena kot naloga žensk. To pa otežuje njihovo profesionalno kariero in vpliva na status žensk in moških v družbi. Kljub temu, da so ženske v izobraževanju uspešnejše od moških (to potrjujejo številni podatki doma in v drugih državah) in jih več doseže višjo izobrazbo, imajo manjše možnosti napredovanja v poklicu. Manj pogosto opravljajo politične in druge vodstvene funkcije, v manjših deležih kot njihovi moški kolegi se dokazujejo v znanstvenoraziskovalnih dejavnostih, so slabše plačane za primerljivo delo ipd. Očitno smo še vedno, kljub zatrdjanju številnih vlad, da temu ni tako, priča seksizmu. Na trgu delovne sile se jasno kaže različno vrednotenje dela po spolu kot ohranjanje spolnega zapostavljanja žensk (ženske v EU npr. zaslužijo v povprečju precej manj na uro kot moški). Če se tako stanje ohranja tudi s pomočjo institucij, govorimo o institucionalnem seksizmu. Takšne razmere pa povzročajo **spolno neenakost** in diskriminacijo žensk. Ta se kaže tudi v spolnem nasilju nad ženskami, ki vključuje fizično, psihično in tudi spolno nasilje.

Že ob koncu 18. stoletja, predvsem pa v 19. stoletju, so se ženske začele boriti proti diskriminaciji (spolni, ekonomski, socialni ipd.). Oblikovala se je ideologija in nastala so spontana in organizirana gibanja, imenovana **feminizem**. Zavzema se za pravice žensk, za njihovo ekonomsko, socialno in politično emancipacijo (enakopraven položaj v družbi). Poleg volilne pravice so si ženske pridobile pravico do izobrazbe, izbire poklica, zaposlitve, ponekod tudi pravico do odločanja o lastnem telesu, pravico do enakega plačila za enako delo ali pa si za te pravice prizadevajo tudi v današnjem času.

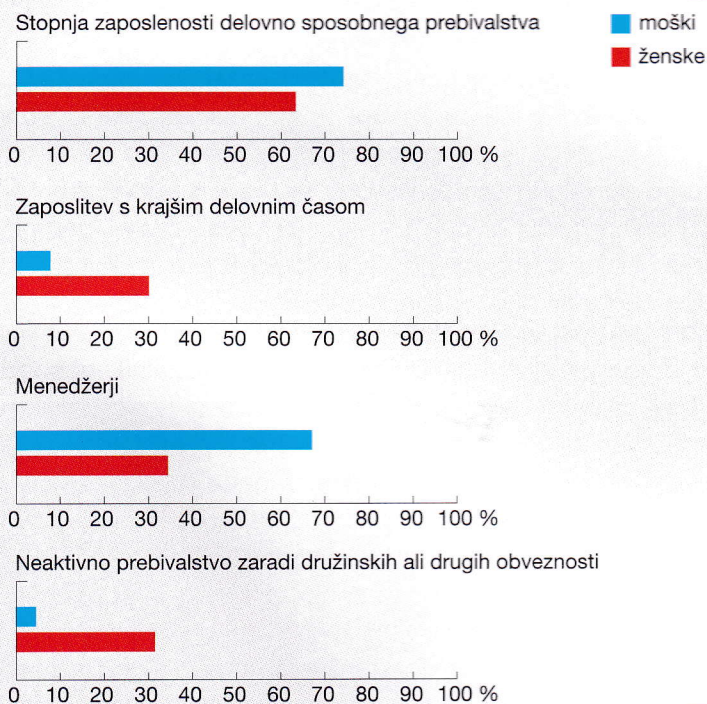
1. Analiziraj spodnji grafikon in izpostavi nekaj ugotovitev. Kako si jih razlagaš?

Povprečne bruto plače za plačano uro v evrih za javni in zasebni sektor po spolu, Slovenija, 2018.
(Vir: SURS – Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana, 2018)

2. Analiziraj spodnji grafikon in odgovori na trditve.

- a) Ženske predstavljajo večji del zaposlenega prebivalstva. DA NE
- b) Ženske so pogosteje zaposlene za krajši delovni čas. DA NE
- c) Med vodilnim kadrom je več žensk. DA NE
- č) Med neaktivnim prebivalstvom je več žensk. DA NE

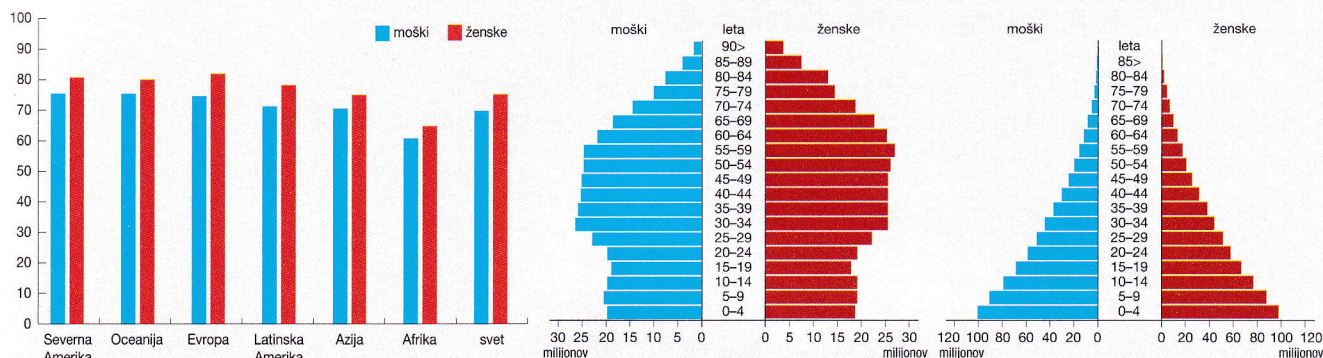
Ženske in moški na trgu dela v državah EU
(Vir: Eurostat. https://ec.europa.eu/info/departments/eurostat-european-statistics_sl, 2019)

- 3. Razloži razliko med biološkim in družbenim spolom.
- 4. Navedi primer spolnega stereotipa in predsodka ter diskriminacije.
- 5. Moški so boljše vozniki kot ženske. Je ta trditev stereotip ali predsodek?
- 6. Kakšno je tvoje stališče do družbenih neenakosti na podlagi spola? Utemelji svoj odgovor.

OBLIKE DRUŽBENE NEENAKOSTI V SODOBNIH DRUŽBAH: PO STAROSTI

(Gl. tudi učbenik Družboslovje, 1. del, Spolna in starostna sestava prebivalstva.)

IZZIV

Pričakovana življenjska doba po svetu za leto 2022

(Vir: <https://www.populationpyramid.net/>)

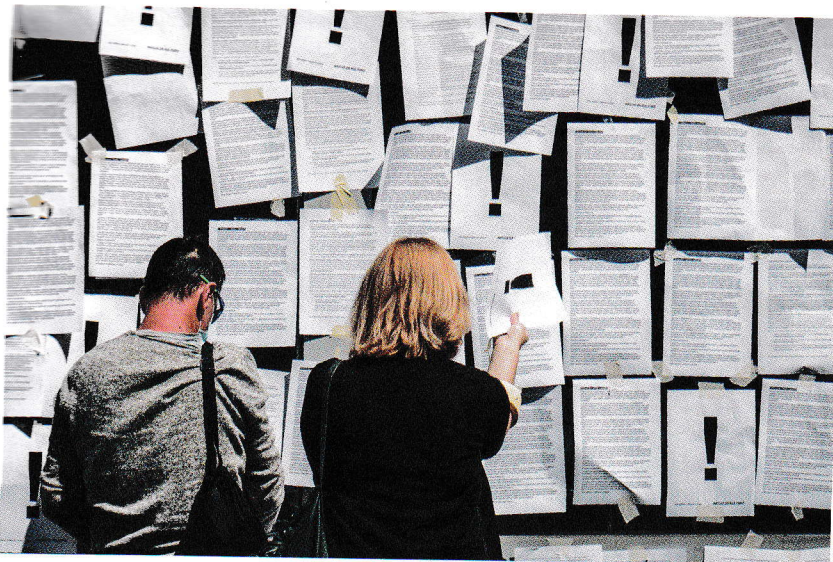
Starostna piramida Evrope in Afrike leta 2022

1. Analiziraj grafikon in ugotovi, kaj je značilno za dolžino pričakovane življenjske dobe za posamezne celine?
2. Kaj lahko ugotoviš z analizo starostne piramide?
3. Opiši pglavitne razlike med starostnima piramidama Evrope in Afrike

Sodobne družbe se rade hvalijo s podaljševanjem življenjske dobe, saj je dolga pričakovana življenjska doba kazalnik gospodarske razvitosti, dobrih življenjskih razmer in razvitega zdravstvenega sistema. Družbe z velikim deležem starega prebivalstva veljajo za gospodarsko razvite in bogate družbe. Mnoge starostnikom tudi priznavajo starost kot osnovo za pomemben družbeni status, povezan z modrostjo in izkušnostjo (npr. Japonci, Kitajci). Sodobne družbe pa starost kot vrednoto zanemarjajo in slavijo mladost, vitalnost, privlačnost itd. V EU veliko ljudi meni, da so starostniki družbeno breme. Negativen odnos do starosti še posebej čutijo starejši/-e delavci/delavke ter upokojenci, poimenovan je kot **starizem** (age-izem). V družbi imajo starejši praviloma nižji status. Toda, ali niso prav sedanji starejši in upokojenci ustvarjali razmer, v katerih so se današnji mladi lahko šolali in razvijali? Ali ne bodo tudi današnji mladi nekoč stari, upokojeni? In, ali tudi starejši delavci ne prispevajo k družbeni blaginji? Z **medgeneracijskim sodelovanjem** krepimo zavedanje, da se drug od drugega učimo, da smo drug drugemu potrebni ipd.

DEJAVNOST

Na spletni strani SURS poišči podatke o pričakovani življenjski dobi moških in žensk v Sloveniji.

Brezposelnost narašča med osebami, starejšimi od 50 let, in tudi med mladimi (do 29. leta). Zato oboji spadajo v družbeno bolj ranljivi skupini.

ZA RADOVEDNE

Generalna skupščina ZN je že leta 1990 razglasila 1. oktober za mednarodni dan starejših. Na ta dan naj bi vsako leto s posebno pozornostjo razpravljali o različnih vprašanjih, povezanih s starejšimi ljudmi. Prizadevanjem za čim bolj aktivno in enakopravno vključevanje starejših na trg dela in ohranjanje delovnega razmerja se v svojih politikah pridružuje tudi EU.

Leta 2023 je v Sloveniji živelo nekaj več kot 2.100.000 prebivalcev in od tega je bilo 20,5 % prebivalcev starih 65 ali več let (starejši). Nekaj več kot polovica je bila žensk. Povprečna starost prebivalcev Slovenije je bila leta 2020 43,6 leta. Pričakovana življenjska doba prebivalca Slovenije se daljša, kar postavlja slovensko družbo, enako kot vse sodobne družbe, pred pomembne socialne, gospodarske in družbene izzive, npr.: pomanjkanje mladih, za delo sposobnih ljudi, visoki izdatki za pokojninsko in zdravstveno oskrbo starejših, socialno vključenost starejših, izobraževanje in opismenjevanje starejših – računalniško in digitalno –, s čimer bi jim olajšati dostop do zdravstvenih, bančnih, oskrbovalnih storitev itd.

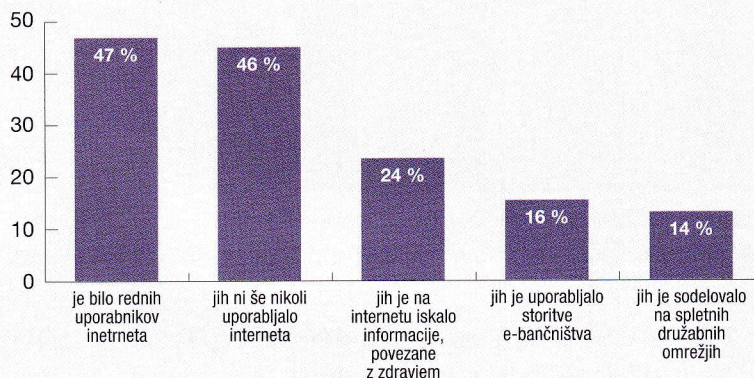
Pričakovana življenjska doba ob rojstvu se v Sloveniji postopoma podaljšuje. V zadnjih 30 letih se je povišala za devet let, pred tem se je poviševala nekoliko počasneje. Novorojenec, rojen leta 2020, lahko pričakuje življenjsko dobo 79 let, novorojenka pa 85 let. Povprečje je 82 let. Leta 1960 je bilo povprečje 69 let.

- Opiši kak primer medgeneracijskega sodelovanja.
- Poznaš kak primer nasilja nad starejšimi? Kakšno je tvoje stališče do tovrstnega nasilja in do nasilja nasploh?
- Povprašaj nekaj starejših oseb o tem, kako pogosto uporabljajo internet, v kakšne namene ga uporabljajo in ali potrebujejo pri teh aktivnostih pomoč. Kdo jim nudi pomoč? Na koga se obrnejo? So zadovoljni, ker znajo uporabljati IKT-storitve? Bi potrebovali več podpore in pomoči? Kaj si ugotovil/-a?

Družbena odgovornost in medgeneracijsko dogovarjanje vodi v zmanjšanje starostne neenakosti, ki vodi v diskriminacijo (zapostavljenost in izključevanje) in s tem k povečevanju družbene neenakosti.

IZZIV

Kakšni se ti zdijo prikazani podatki s spodnjega grafikona? Pričakovani, nepričakovani ...? Svoj odgovor utemelji.

Uporaba interneta med slovenskimi starostniki.

(Vir: SURS – Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana. 2018)

OBLIKE DRUŽBENE NEENAKOSTI V SODOBNIH DRUŽBAH: PO ETNIČNI PRIPADNOSTI

(Gl. tudi učbenik Družboslovje, 1. del, Narodna sestava prebivalstva.)

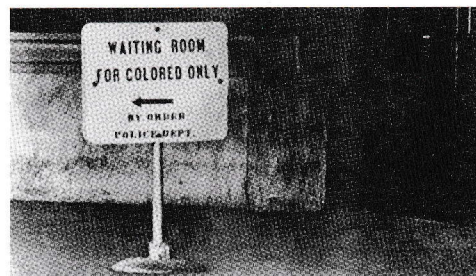
Martin Luther King, (1929–1968), ameriški borec za državljanske pravice in pravice črncev v ZDA, Nobelov nagrajenec, je zapisal: Naša generacija ne bo obžalovala samo zaradi sovražnih besed in dejanj slabih ljudi, ampak tudi zaradi molka dobrih ljudi.

Spoznali smo, da so sodobne družbe multikulturne, saj v njih živijo pripadniki različnih etničnih oz. narodnostnih skupin. Vzroki za multikulturnost so predvsem spreminjanje političnih meja (po vojnah) in selitve.

Slovenija velja za strpno družbo, ki priznava in spoštuje etnične oz. narodnostne skupine. Če se pripadnike/pripadnice neke etnične oz. narodnostne skupine ocenjuje kot več vredne, bolj sposobne ali kako drugače dominantne in jim zato pripada več pravic glede na pripadnike drugih skupin, govorimo o **etnični družbeni neenakosti**. Za status etničnih manjšin je zelo pomembno, kakšne so njihove možnosti v izobraževanju, zaposlovanju, dostopnosti do bolj plačanih delovnih mest in višjih dohodkov. Etnične manjšine so pogosto v slabšem položaju na trgu dela. Njihovi pripadniki in pripadnice težje dobijo delo, so pogosto brezposelni, pogosteje opravljajo slabo plačana dela (npr. delavci v gradbeništvu, delav-

ke čistilke ipd.). Etnična družbena neenakost je po svetu še vedno močno prisotna. Države tega ne priznavajo, a dejstva govorijo drugače. Primerov etnične neenakosti je veliko, zato omenjamo le nekatere. V ZDA npr. spremlja amerikanizacijo etnično-socialna razdeljenost družbe, ki je odsev nekdanjega rasnega razlikovanja, s prebivalci evropskega porekla (pri tem niso mišljeni Latinoameričani) v privilegiranem položaju pri šolanju, zaposlovanju, službi itd. Razlikovanje po barvi kože, ki je po ustavi sicer prepovedano, je v vsakdanjem življenju še vedno prisotno. V Južni Ameriki postajajo staroselci marsikje šele v sedanosti, po 500 letih zatiranja, ko so bili na socialni lestvici najnižje, enakopraven del družbe. Etnična neenakost je prisotna tudi v številnih afriških in azijskih državah, pa tudi v evropskih državah.

Po zadnjem popisu prebivalstva leta 2002, ki je še beležil narodno (in versko) pripadnost, je živelo v Sloveniji okoli 83 % Slovencev in blizu 12 % prebivalcev drugih etnij oz. narodnosti, npr. Srbi, Hrvati, Bošnjaki, Albanci, Romi, Madžari in Italijani. Od teh 12 % se precejšen del prebivalcev iz različnih razlogov narodno ni opredelil. Med zgodovinsko (avtohtono) prisotne etnične skupnosti spadajo Madžari (okoli 10.000 pripadnikov) in Italijani (okoli 3000 pripadnikov). Oboji so po ustavi opredeljeni kot **narodna manjšina** z zagotovljenimi **posebnimi manjšinskimi pravicami**. Poseben zakon **opredeljuje** tudi **položaj** Romov (okoli 10.000 pripadnikov).

Če so pripadniki etničnih skupin v družbi ali državi, v kateri živijo, socialno in fizično izključeni oz. ločeni iz družbenega življenja in od preostale skupnosti, govorimo o **etnični zapostavljenosti, ločenosti (segregaciji)**. Le-ta lahko pripelje do **diskriminacije** (izključevanja in neenake in škodljive obravnave drugih etničnih skupin).

Na zgornji fotografiji je tabla v Kaliforniji, ki je v 50. letih 20. stoletja usmerjala izključno temnopolte prebivalce v čakalnico, na spodnji fotografiji je klop iz časov segregacije v Južnoafriški republiki.

Trojezični napisi in časopis Slovencev v Porabju

IZZIV

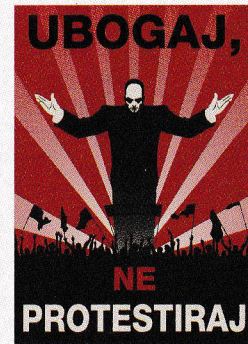
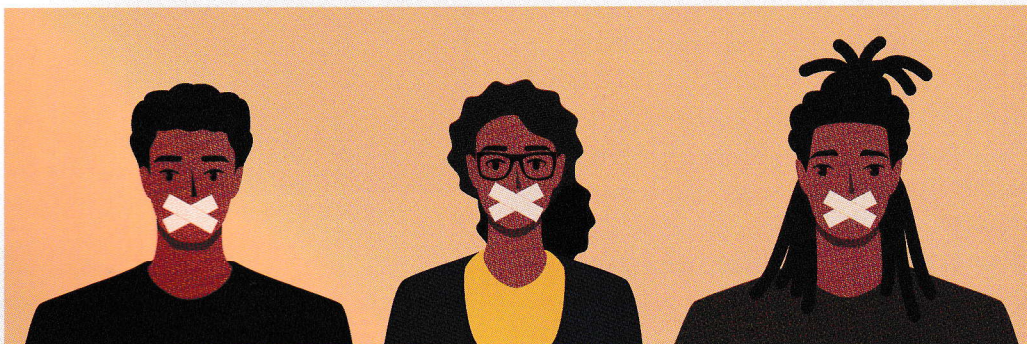
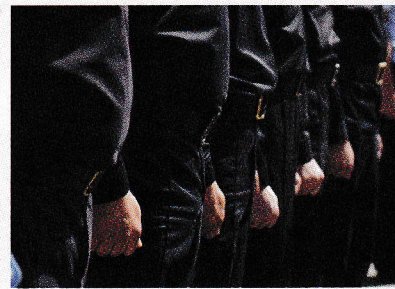
Pravilno poveži narodno manjšino in območje, na katerem živi.

3. SODOBNE DEMOKRATIČNE DRUŽBE OZ. DRŽAVE TER GLOBALIZACIJA

PREVERJANJE PREDZNANJA

S pomočjo fotografij prepoznaj oz. določi značilnosti demokratične ureditve v državah današnjega sveta. Pomagaj si tudi z znanjem zgodovine in geografije.

SODOBNA DEMOKRATIČNA IN NEDEMOKRATIČNA DRŽAVA

ZNAČILNOSTI SODOBNIH DEMOKRACIJ

(Gl. tudi učbenik Družboslovje, 1. del, Slovenija in Evropska unija, učbenik Družboslovje, 2. del, Kriza demokracije in vzpon diktatur.)

V uvodu v pričujočo temo želimo najprej pojasniti razliko med pojma **moč** in **oblast**, saj se v sodobnih družbah in državah pojavljata oba.

Družbena moč predstavlja zmožnost (po opredelitvi sociologa Maxa Webra):

- da posamezniki/-ce ali družbene skupine uveljavijo svoje interese kljub nasprotovanju drugih;
- odločanja o ravnanju drugih;
- prepričati druge osebe, da naredijo nekaj, česar sicer ne bi;
- spreminjati prepričanja, čustva, tudi identiteto drugih ljudi.

Če predpostavimo, da družbena moč nekaterih lahko vpliva na življenje drugih, se zastavlja vprašanje, zakaj ti drugi ubogajo, sledijo in se podreajo tistim z več družbene moči. Odgovor ni enoznačen, podrejanje družbeni moči je mogoče bodisi zaradi **prisile** bodisi zato ker je družbena moč hkrati razumljena kot **oblast** ali avtoriteta. Prisila je povezana s sankcijami, torej s strahom ljudi, da bodo za neupoštevanje družbene moči določenih ljudi kaznovani. Oblast pa je oblika družbene moči, ki jo ljudje sprejemajo oz. priznavajo, ker jo spoštujejo, jo razumejo kot upravičeno. Pravimo, da je v tem primeru družbena moč **legitimna**.

- Legitimnost družbene moči lahko **izvira iz tradicije** (ljudje jo sprejemajo kot dolgotrajno, celo nespremenljivo in sveto – ker je vedno tako bilo oz. so o tem prepričani). Tako obliko družbene moči so poznali v vseh tradicionalnih družbah, ne le v odnosu do vladarjev, ampak tudi v družini, kjer je spoštovanje otrok do staršev prav tako temeljilo na tradiciji.
- Oblast lahko črpa svojo legitimnost tudi iz **karizmatičnosti** ali prepričanja o izjemnih osebnih lastnostih (npr. vladarjev, vojskovodij, prerokov ali drugih verskih voditeljev).
- V modernih družbah se je uveljavila **racionalno-legalna oblast**, ki temelji na neosebni pravilih oz. zakonih. Ne gre za oblast oseb, temveč za oblast zakonov. Posamezne osebe (voditelji, oblastniki) samo za določen čas prejmejo pooblastilo (na volitvah), da izvršujejo oblast (mandat).

Poslanci v državnem zboru npr. odločajo o sprejemu zakonov. V modernih demokratičnih državah oblast pripada ljudstvu. Določena je z ustavo, zakoni in predpisi. Izvajajo jo izvoljeni predstavniki ljud-

- pojma moč in oblast;
- razlike med načini delovanja modernih držav;
- povezanost demokracije s pravno državo (delitev oblasti);
- pomen različnih subjektov pri odločanju v demokratičnih družbah.

1. Kaj je ustava? Razloži svoj pogled nanjo.
2. Naštej nekaj pravic in svoboščin, ki jih uživaš oz. jih ne uživaš, pa mi sliš, »da ti pripadajo«.

stva (npr. poslanci). Če ti sprejmejo zakone, ki so v škodo ljudstva (npr. dopuščajo korupcijo), gre za **zlorabo oblasti**.

Moderna država je mednarodno priznana politična skupnost, ki ima lastno ozemlje in na njem organizirano suvereno oblast.

Države se med seboj razlikujejo po obliki vladavine, državni ureditvi, narodni sestavi, verski sestavi itd. V sodobnih družbah in državah so prisotne različne oblike vladavine in oblasti, v grobem pa se delijo v dve skupini:

- V mnogih državah oblast (vlado, predsednika) **izvolijo državljani**. Govorimo o **demokraciji** kot obliki vladanja, npr. v Sloveniji, Avstriji, ZDA itd. Beseda demokracija izhaja iz grških besed *dem* (ljudstvo) in *kratein* oz. *kartios* (vladati oz. moč, oblast) → vladavina oz. moč ljudstva.
- V nekaterih državah pa imajo oblast **posamezniki – diktatorji**, z ožjo skupino ljudi, ali **vojska**. Na oblast pridejo na različne načine, z volitvami (in kasneje ukinitvijo vseh drugih strank razen lastne), dedno (prenos oblasti na potomce), z vojaškim udarom, kjer vojska prevzame oblast itd. Demokracije ni oz. je le navidezna (npr. Severna Koreja, Egipt, Mjanmar itd.).

Med državami v eni in drugi skupini so tudi razlike – v pristojnostih predsednika države, parlamenta itd. Npr. med demokracijo v Sloveniji, Rusiji ali ZDA. Ali med državama Kitajsko in trenutno vojaško oblastjo v Egiptu (marec 2021).

Sodobne demokracije

V sodobnih družbah s pojmom **demokracije** označujemo obliko organiziranosti in upravljanja, ki v kar največji meri vključujeta čim več članov. Ljudje odločitve sprejemajo s čim večjim soglasjem/konsenzom in s čim večjim spoštovanjem različnosti v okoliščinah in stališčih. Za demokracijo sta bistveni dve pravni načeli: **osebna svoboda posameznika** in **enakost ljudi**, ki je zajamčena (enakost pred zakonom). Načela demokracije jamčijo ustava in zakoni, torej pravna ureditev. **Demokracija** brez prava ne more obstajati; pravna država je pogoj za obstoj demokracije.

Sodobne demokracije so v glavnem **predstavniške (parlamentarne)**. V njih ima zakonodajno funkcijo oz. oblast parlament, ki je izvoljen neposredno, na temelju splošne volilne pravice. Oblast torej izvajajo izvoljeni predstavniki ljudstva. Ti v imenu ljudstva sprejemajo odločitve. Funkciji predsednika vlade in predsednika države sta ločeni. (V nekaterih državah je predsednik države hkrati predsednik vlade, npr. v ZDA.) **Slovenija je parlamentarna demokracija** in v njej parlament potrdi predsednika vlade in vse ministre.

Slovenski parlament

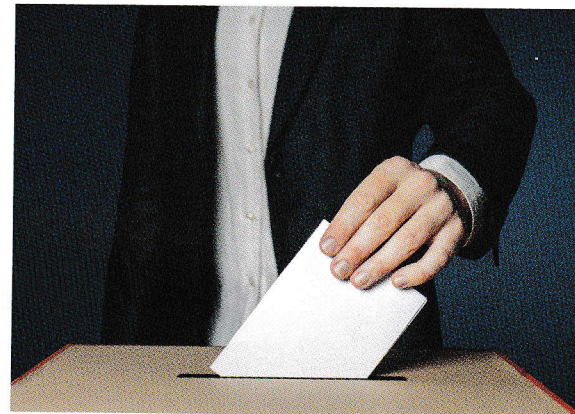
Zasedanje evropskega parlamenta

Subjekti odločanja v demokratičnih državah

V demokratičnih družbah imajo pri odločanju ključni pomen različni subjekti: politične stranke, interesne skupine, poklicna združenja, mediji, civilna gibanja, sindikati ipd.

Ljudje se svobodno združujejo v različne politične stranke. Delovanju več strank v državi pravimo **politični pluralizem**. Državljanji/državljanke prek političnih strank izražamo svoja politična prepričanja in mnenja. Stranke poskušajo uveljaviti svoj načrt (program) vodenja države in reševanja družbenih vprašanj. Volivce skušajo prepričati, da bi na volitvah glasovali za njihove kandidate. Pomembno je, da se volitev udeležimo in volimo (klasično ali prek spleta, kjer je to mogoče), saj tako izrazimo svojo voljo. S tem udeležimo našo ključno politično pravico – vplivanja na oblast; s tem izvolimo predstavnike ljudstva, ki bodo izvajali oblast.

Stranka, ki na volitvah dobi največ poslanskih sedežev v parlamentu, praviloma dobi pravico, da sestavi **vlado**. K sodelovanju povabi nekatere druge stranke in tako se oblikuje **vladna koalicija**. Ta ima oblast v državi (vpliv na sprejemanje zakonov ipd.) in s tem tudi posledično vpliv na življenje ljudi v državi. Politične stranke, ki ne sodelujejo v vladi, tvorijo **opozicijo**, ki lahko do določene mere sodeluje z vladajočo koalicijo, lahko pa njenemu vodenju nasprotuje.

V Sloveniji se oblast deli na tri veje:

- **Zakonodajno** (ter volilno in nadzorno) – predstavljata jo dvodomni parlament, ki ga tvorita državni zbor z 90 poslanci in je osrednja, najvišja predstavniška in zakonodajna institucija, in državni svet s 40 člani, ki zastopajo socialne, gospodarske, poklicne in lokalne interese, in lahko državnemu zboru predlaga sprejem zakonov.
- **Izvršno** – predstavljata jo vlada in predsednik republike.
- **Sodno** – predstavljajo jo sodišča.

Veje oblasti se medsebojno nadzirajo, npr. parlament nadzira delo vlade pri izvrševanju zakonov; vlada daje parlamentu različne pobude in predloge; sodišča v skladu z ustavo in zakoni varujejo pravni red, ki ga morata spoštovati tudi parlament in vlada.

- Opiši delovanje organizacije Amnesty International. Pomagaj si s spletom.
- Razišči, katere organizacije civilne družbe obstajajo v tvojem kraju? Kako sodelujejo z lokalno oblastjo?

V demokratičnih pravnih državah je delo oblasti stalno pod nadzorom različnih teles, opozicijskih strank in državljanov – **interesnih skupin, poklicnih združenj, civilne družbe, medijev** itd.

- Predstavniki interesnih skupin in poklicnih združenj (delodajalcev, delojemalcev, kmetov, obrtnikov itd.) ter lokalnih interesov (občin) imajo predstavnike v državnem svetu.
- Nepolitična združenja, v katera se ljudje povezujemo prostovoljno in svobodno, so del družbe, ki ga imenujemo civilna družba. Ne spadajo v okvir državne politike. Civilno družbo tvorijo različne nevladne in človekoljubne organizacije, kulturne, verske, naravovarstvene skupine, združenja potrošnikov itd. Civilna družba je pobudnik in organizator civilnih gibanj, ki opozarjajo na aktualne družbene, okoljevarstvene in druge probleme v državi. Je vez med posameznimi državljani oz. državljanjkami in državno oblastjo. Znano mednarodno društvo za spoštovanje človekovih pravic je Amnesty International, ki deluje tudi v Sloveniji.
- Naloga medijev je stalno spremljati delo državnih organov oz. organov oblasti in o tem sproti obveščati državljane. Da lahko opravljajo vlogo nepristranskega spremljanja dela oblasti, morajo biti od nje finančno neodvisni.

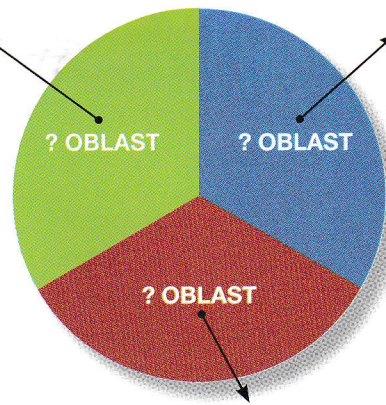
IZZIV

1. Katere stranke v Sloveniji v tem trenutku sestavljajo vladno koalicijo in katere opozicijo?
2. Grafikon dopolni tako, da izbrisane besede pravilno dopolniš in tako dobiš smiselne povedi oz. prikaze. Izbiraj med ponujenimi možnostmi.
3. V čem je pomen ločenosti vej oblasti?

LOČITEV IN POMEN OBLASTI (VEJE OBLASTI)

IZVRŠILNA oblast predstavlja pravico do izdajanja, sprejemanja zakonov. Predstavlja jo posameznik (vladar) ali skupina posameznikov (parlament), ki pripravljajo in sprejemajo zakone.

Veje oblasti so med seboj ločene, da bi bila zgotovljena nepristranskost.

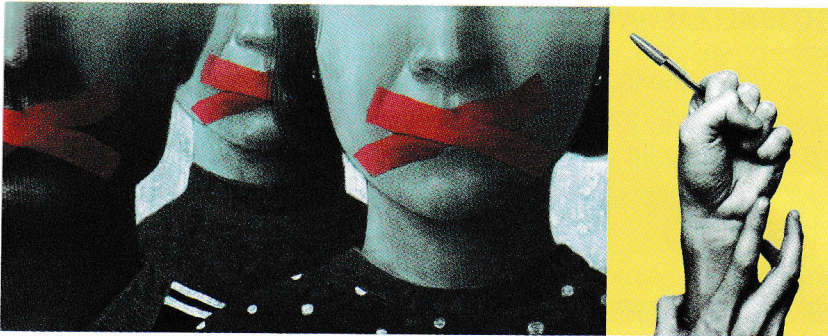
Nosilec izvršilne oblasti je Vlada, ki jo sestavljajo predsednik vlade in ministri. Vlada državnemu zboru predlaga v sprejem zakone, nacionalne programe, državni proračun, itd. Naloga **SODNA** oblasti je upravljanje države in njenih organov ter izvajanje zakonov.

- IZVRŠILNA OBLAST
- SODNA OBLAST
- ZAKONODAJNA OBLAST

ZAKONODAJNA oblast predstavlja pravico do sojenja na podlagi veljavnih zakonov in ob upoštevanju predloženih dokazov. To vejo oblasti predstavljajo sodišča.

(Vir: KPK, Komisija za preprečevanje korupcije, smernice za učitelje v okviru ustvarjalnega natečaja »pisma poslancem«.
<https://www.kpk-rs.si/kpk/wp-content/uploads/2018/02/Smernice.pdf>)

Prednosti in pasti demokracije

Koncept svobode govora in informacij

Zakaj je vredno, da razvijamo demokracijo kot način odločanja in življenja v skupnosti? Zato ker v nobenem drugem političnem sistemu, ki danes obstaja, prebivalci nimajo sistematično pravno zagotovljenih možnosti za uživanje dobrin, ki jih smatramo za »neodtujljive« (npr. človekove pravice in svoboščine, mir, sorazmerna varnost življenja, nedotakljivost življenja in lastnine, pravni red in enakost pred zakonom).

Demokracija ni nekaj podarjenega, samoumevnega, ampak od vsakega posameznika in družbenih skupin zahteva veliko raznovrstnih znanj, odgovornosti, spoštovanja, osebne etike itd. Zato se je treba nenehno učiti, kako demokracijo uresničevati v svojem vsakdanjem življenju. V nasprotnem primeru lahko v družbi prevladajo interesi posameznikov in družbenih skupin, ki želijo vladati nedemokratično. Zaradi tega je v demokraciji zelo pomembna posebna, zaščitena vrednota in norma svoboda govora, znanstvenega in umetniškega delovanja in kritične misli. Posebno vlogo pri ohranjanju in širjenju demokracije imajo zato, kot rečeno, **mediji**, ta t. i. »**sedma sila**« ali »**četrti veja oblasti**«.

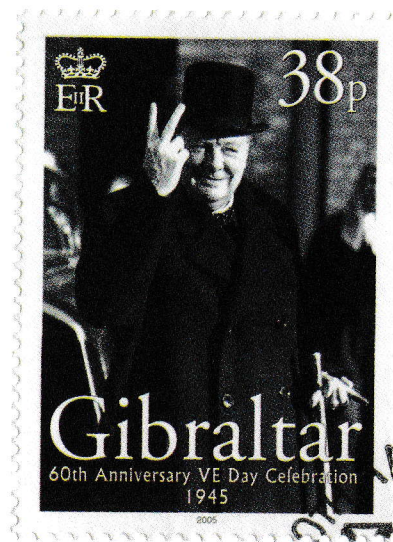
IZZIV

1. Pojasni razliko med močjo in oblastjo.
2. Napravi miselni vzorec ali shemo. V njem (njej) smiselno poveži pojme: moderna država, demokracija, pravna država, različni subjekti odločanja v demokraciji.
3. V različnih virih (dnevnem časopisu, na spletu) poišči informacije o tem, katere pravice ljudi so v sodobnih družbah najpogosteje kršene. Izmenjajte si spoznanja in jih pokomentirajte.

Prišel sem do sklepa, da je politika preveč resna stvar, da bi jo prepustili politikom.

(Charles de Gaulle, 1890–1970, francoski general in državnik)

Demokracija je slaba oblika vladanja, a boljše zaenkrat ni.

(Winston Churchill, 1874–1965, britanski častnik, pisatelj in državnik)

- globalizacijo kot svetovni protislovni proces;
- dejavnike globalizacije;
- vpliv globalizacije na povečevanje oz. zmanjševanje razlik.

GLOBALIZACIJA

GLOBALIZACIJA KOT SVETOVNI PROTISLOVNI PROCES

(Gl. tudi učbenik Družboslovje, 1. del, Razkorak med gospodarsko razvitimi državami ter državami v razvoju in manj razvitimi državami, Selitve, Slovenija – izseljevanje in priseljevanje prebivalstva, učbenik Družboslovje, 2. del, Sodobni trendi izseljevanja iz Slovenije.)

Pri opisovanju sodobnega časa in sodobnega sveta pogosto uporabljamo pojem globalizacija/globalen itd., s katerim želimo opisati značilnosti sodobnega sveta, svetovni red, procese in usmeritve v njem. Pogosto pa globalizacije ne znamo opredeliti enoznačno. Beseda **globalizacija** se je v javnosti pojavila konec 80. let 20. stoletja, ko so se začele po svetu dogajati velike družbene in politične spremembe: padec komunizma oz. socializma v Evropi, odpiranje meja, prodor kapitalizma v bivše socialistične države, razmah liberalne ekonomije, vzpostavitev mednarodnega trga, razvoj informacijskih tehnologij in z njim povezani novi načini trgovanja – spletni nakupi in finančne transakcije, spletno poslovanje, brezgotovinsko poslovanje itd. (Začetka globalizacije ni mogoče jasno določiti: njeni začetki naj bi segali celo v obdobje imperialističnih osvajanj evropskih velesil.)

Povezava globalizacije in poenotenja ter večje enakopravnosti sodobnega sveta zveni zelo optimistično, a ta optimizem je samo navidezen.

Posplošeno velja, da je globalizacija medsebojno povezan in prepleten sklop sprememb v družbi, politiki in gospodarstvu po celem svetu, torej globalno. **Družbena (kulturna) globalizacija** tako z odpravljanjem družbenih (kulturnih, verskih ...) ovir združuje družbe (kulture). **Politična globalizacija** s pomočjo novih, globalnih sporazumov in dogovorov, mimo fizičnih meja med državami, ponuja nove oblike sodelovanja, mobilnosti in komunikacije. **Gospodarska (ekonomska) globalizacija** ustvarja globalen trg, preko katerega krožijo informacije, kapital, ljudje in blago.

Povezovanje in sodelovanje, svet brez meja, odpravljene družbene ovire ... zveni mamljivo in pozitivno. Svet kot velika globalna vas, brez kulturnih, političnih in ekonomskih meja – kaj si lahko še želimo?

Na globalizacijo pa je mogoče gledati tudi z negativne plati. Npr.:

- Je združevanje kultur res pozitiven proces? Mar vseprisotna »zahodnjaška« kultura ne pomeni izgube in propada lokalnih, ti-sočletja starih kultur in njihovih posebnosti? Izginjanje kulturne pestrosti sveta ni ravno pozitiven proces.
- Je izguba osebnega stika in druženj zaradi interneta in družbenih omrežij res dobrodošla?
- Ustvarjanje oz. povečevanje družbene in materialne neenakosti, kjer peščica super bogatih bogati na račun revnih, za velik del sveta ni pozitiven proces. Obenem vpliv mednarodnih družb (multinacionalk), ki marsikje prerašča politični vpliv lokalnih vlad, postaja grožnja demokratičnemu svetu.
- Je odgovornost držav za dodatno segrevanje ozračja enakomerna, globalna? So gospodarsko manj razvite države za ta proces enako odgovorne kot bogate države, ki spustijo v ozračje preko prometa in uporabe fosilnih goriv za pridobivanje energije neprimerno več toplogrednih plinov kot revne države? S posledicami dviga morske gladine in spremenjenimi pogoji za kmetovanje ter oteženim dostopom do pitne vode se bodo najlažje spopadale bogate države. Kaj pa revne? Bo pomoč bogatih držav revnim ob spopadanju s problemi, ki jih povzroča segrevanje ozračja, globalna?
- In selitev umazane industrije v gospodarsko manj razvite države? Je to pozitiven ali negativen, celo nemoralen proces? Kakor za koga.

O nekaterih pozitivnih in negativnih plateh globalizacije govorimo v nadaljevanju. Teme kot gospodarska neenakost med državami, selitve, nekatera aktualna politična žarišča, trajnostni razvoj in okoljska problematika itd. pa so izdatno opisane v 1. delu učbenika v poglavju Izzivi sodobnega sveta.

Značilnosti globalizacije

(Gl. tudi pričujoči učbenik Družbena neenakost po materialnem stanju.)

Svet kot celota

Pozitivne plati globalizacije:

- Meddržavni pretok kapitala in blaga, mobilnost ljudi in idej; torej ekonomija brez meja oz. mednarodno povezovanje.
- Združevanje družbenega prostora, kjer »ni fizičnih meja« med državami.

Negativne plati globalizacije:

- Vse večja dominacija razvitih in bogatih (posameznikov, družb) nad preostalim svetom, kar pri mnogih zbuja nelagodje, odpor in sovražnost.
- Poglobljanje razlik med bogatimi in razvitimi državami ter državami v razvoju in manj razvitimi državami.
- Sinteza (združitev, stapljanje) kultur: zahodna kultura z glasbo, modo, vzorci obnašanja (npr. »kultura Hollywooda« v vsako vas, kitajske restavracije in picerije vsepovsod itd.).

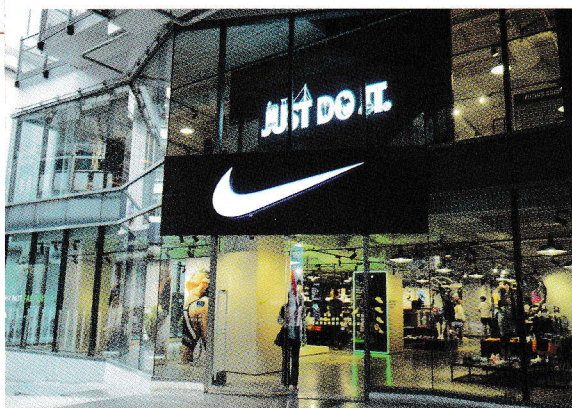
Globalni izzivi in problemi:

- okoljski in energijski (globalno segrevanje ozračja, globalno onesnaževanje, trajnostni razvoj, oskrba s pitno vodo, uporaba čistih virov energije; dogovori o gospodarjenju z rekami itd.);
- zdravstveni (pandemije);
- ekonomski, socialni, družbeni (revščina, staranje prebivalstva, medgeneracijsko in medversko sožitje, neenakomerna razporeditev hrane, selitve, vprašanje »lastnine« nad pitno vodo in rekami ...).

Selitve

Vse bolj ostarela družba v bogatih državah ne razpolaga več z zadostnim številom ljudi, sposobnih za delo. Ali pa domačini ne želijo opravljati določenih del. Zato je priseljevanje ekonomskih migrantov v te države v zadnjem času stalen proces, saj je domače delovne sile premalo. S priseljevanjem sprejemne države dobijo sorazmerno poceni in kvalificirano delovno silo, ki je sami niso usposabljali. Priseljenci prispevajo tudi pri davkih ter s tem krepijo stebre socialne skrbi za ostarelo, upokojeno oz. vzdrževano prebivalstvo. Ob tem se odpira vprašanje vključevanja migrantov v evropske kulturne, jezikovne in socialne razmere.

Obenem pa izseljenstvo pomeni tudi vračanje kapitala na območja, od koder migranti izvirajo. Migranti namreč skoraj praviloma del svojih zaslužkov pošiljajo sorodnikom v matičnih domovinah in jim s tem pomagajo finančno in socialno.

Države v razvoju in manj razvite države

Pozitivne plati globalizacije:

- Nova delovna mesta in nove tehnologije, znanja in izkušnje.
- Svež kapital.
- Velika mobilnost ljudi, ki pomeni priložnost predvsem za mlade, za delo sposobne, ki se selijo v bogate države ali območja.
- Zmanjševanje brezposelnosti in družbeno-socialnega pritiska v domačih, izvornih državah oz. regijah.
- Finančna pomoč svojcem doma, v izvornih državah/regijah.

Negativne plati globalizacije:

- Odtok domače mlade (izobražene) delovne sile, selitve, begunci.
- Odpor do globalizacije in bogatih držav, pojavi ekstremizma in terorizma.
- Družbena, materialna neenakost – revščina, socialna izključenost, brezposelnost, pomanjkanje socialne varnosti, izkoriščanje.
- Okoljski problemi, povezani s pridobivanjem surovin in umazano industrijo.
- V primežu bogatih prihaja do odrekanja skrbi za lasten kulturni, socialni, gospodarski, pa tudi ekološki napredek.
- Propadanje domačega načina gospodarjenja in tradicionalnih starih kultur.

Akra, Gana

Razvite države in multinacionalke

Pozitivne plati globalizacije:

- Uvoz poceni surovin (in ne gotovih izdelkov) iz držav v razvoju ali manj razvitih držav.
- Izvoz izdelkov z veliko dodano vrednostjo; ustvarjanje velikih dobičkov.
- Selitev dela industrije v revnejše države, saj so tam proizvodni stroški nižji, spet zaradi ustvarjanja čim večjih dobičkov.
- Selitev umazane industrije zaradi zaostrene okoljske zakonodaje v revne države (te jo sprejmejo v želji po hitrejšem gospodarskem razvoju in sodelovanju oz. tudi zaradi korupcije in zato, ker nimajo tako ostrih okoljskih predpisov kot bogate države).
- Okoljski problemi, povezani s pridobivanjem surovin in umazano industrijo (po)ostajajo značilnost manj razvitih držav.
- Velik dotok mladih, za delo sposobnih ljudi iz revnejših držav ali območij, ki pomenijo prepotrebno delovno silo, saj pri bogatih delovne sile primanjkuje.

Negativne plati globalizacije:

- Velika odvisnost od surovin, ki so v državah v razvoju in manj razvitih državah.
- Izigravanje davčnih zakonodaj (hčerinska podjetja v različnih državah).
- Prikrivanje dejanskih zaslužkov (brezcarinske države, carinske oaze, korupcija itd.).
- Odpor do priseljencev, krepitev etnocentrizma in etnične ter verske neenakosti.

Pavla Karba, Milivoj Stankovič

DRUŽBOSLOVJE, 3. del

Učbenik Družboslovje odlikujejo:

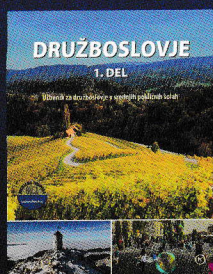
- najnovejša strokovna spoznanja, sodobni podatki in nova dognanja;
- izvirna metodično-didaktična zasnova, ki:
 - upošteva zmožnost dijakove percepcije ter dijake sistematično in po korakih vodi do trajnega znanja;
 - z raznovrstnimi dejavnostmi in izzivi dijake spodbuja k aktivnemu delu in samoregulacijskemu učenju;
 - posebno pozornost namenja nebesedilnim elementom – delu s slikovnim gradivom, shemami, z grafikoni in zemljevidi;
- vrhunske fotografije in ilustracije priznanih akademskih slikarjev;
- interaktivna nadgradnja z dodatnimi vsebinami na www.iucbenikimk.si;
- celovit in sodoben koncept, ki osmisli družboslovno vednost in pismenost v sodobnem času digitalne tehnologije.

Razveseljivo je, da so zapisi enostavni in da ne vključujejo nepotrebnih podrobnosti in prezahtevnih razlag, konceptov in teorij. Vključujejo relativno veliko spodbud, napotkov, sugestij za dijake, za njihovo samostojno delo, bodisi z učbenikom bodisi z viri, na katere zapisi napotujejo ali se nanje tudi sklicujejo. Struktura besedila je razgibana, primerno strukturirana in vsebuje veliko obogatitev, popestritev in konkretizacij s fotografijami, besedilnimi viri, tabelami, grafikoni.

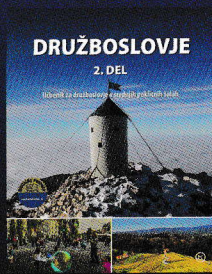
dr. Marina Tavčar Krajnc, recenzentka

Vsebina učbenika je strokovna, vključuje novejša spoznanja različnih ved, ki proučujejo sodobne družbe in vlogo posameznika v njih, obenem pa razumljiva in zanimiva za dijake. Slikovno gradivo, različni prikazi in grafikoni ter rubrike so sodobni in nazorno pomagajo pri razumevanju zapisanega. S tem ter z dodatnimi rubrikami predstavlja učbenik zanimivo, prepleteno in zaokroženo celoto.

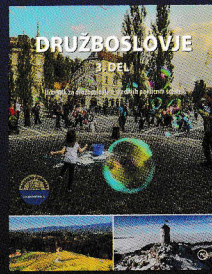
Renato Flis, recenzent

DRUŽBOSLOVJE, 1. del

DRUŽBOSLOVJE, 2. del

DRUŽBOSLOVJE, 3. del

 Mladinska knjiga

 ŠOLA

www.emka.si

ISBN 978-961-01-5987-2

9 789610 159872

16,90 €

www.mladinska-knjiga.si